

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PEDAGOGIKO IN ANDRAGOGIKO
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

DIPLOMSKO DELO

**PODOBA DRUŽINE IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA
V SODOBNI SLOVENSKI MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI**

Mentorici: **dr. Mojca Kovač Šebart**

Avtorica: **Marta Kovačič**

dr. Milena Mileva Blažič

Ljubljana, oktober 2009

Poskusi, zapri oči in zašepetaj tiste besede. Poišči svoj domišljjski svet.

Naj bo to zapiš za včasih.

(iz knjige Moj dežnik je lahko balon)

Zahvala

Za pomoč in strokovno vodenje pri izdelavi diplomskega dela se iskreno zahvaljujem mentoricama dr. Mojci Kovač Šebart in dr. Mileni Milevi Blažić.

Iz srca se zahvaljujem tudi vsem mojim, ki ste mi v času študija stali ob strani.

Povzetek

V diplomski nalogi so predstavljeni osnovni sociodemografski trendi spreminjanja družinskega življenja v Sloveniji v zadnjih desetletjih, ki jih ugotavljajo sociološke raziskave. Ob opredelitvi družine smo izhajali iz socioloških definicij, ki poudarjajo, da družino sestavlja odrasla oseba ali skupina oseb, ki skrbi/jo za otroka ali otroke. Kar družino razlikuje od drugih oblik vsakdanjega življenja, je obstoj starševskega razmerja kot socialnega razmerja. V našem prostoru spremembe družinskega življenja sledijo značilnostim in trendom v Evropi, posebej se kaže intenzivna pluralizacija družinskih oblik in družinskih življenjskih stilov, zato je pravilneje govoriti o družinah in ne o družini. Na podlagi te ugotovitve smo pojasnili, kako in kakšne oblike in načine družinskega življenja si izbirajo ljudje ter kako naraščajoča družinska raznolikost vpliva na spreminjanje družinskih vlog in delitve družinskega dela. V nadaljevanju besedila smo predstavili mladinsko književnost kot naslovniško zvrst književnosti in se osredotočili na dve obdobji sodobne slovenske mladinske književnosti, in sicer obdobje od leta 1950 do 1970 in obdobje od leta 1990 do danes. Na podlagi vsebine treh izbranih reprezentativnih del iz vsakega obdobja smo ugotavljali, kakšna je podoba družinskega življenja v sodobni slovenski mladinski književnosti. Opravili smo analizo prikazov družinskega življenja v posameznih virih in izbranih časovnih obdobjih ter preverili, ali se spremembe v realnosti družinskega življenja v Sloveniji odražajo tudi v sodobni slovenski mladinski književnosti. Deloma smo potrdili predpostavko, da se je v dveh obravnavanih obdobjih v mladinski književnosti prikaz podobe družine spremenil v smeri značilnosti in trendov, ki jih na področju družinskega življenja s pomočjo empiričnih raziskav ugotavljamo v družbeni realnosti.

Ključne besede: družina, pluralizacija družinskih oblik in načinov življenja, materinstvo, očetovstvo, otroštvo, mladinska književnost, sodobna pravljica, kratka sodobna pravljica, obsežna sodobna pravljica/fantastična pripoved

Abstract

In present BA dissertation basic trends of sociodemographic changes in Slovenian family life in recent decades reported by sociological researches are studied. The term "family" is defined on the basis of sociological definitions emphasizing that family consists of a grown-up person or group of persons taking care of one or more children. Family differs from other forms of everyday life in parent-child social relation. In Slovenia changes have followed European characteristics and trends. Pluralizations of family forms and family styles are particularly intensive, and therefore it is more appropriate to talk about families rather than family. In accordance with this finding it is explained how people choose their family life, what forms and styles of family life they choose and how family variability influences family roles and division of family chores. Youth literature as type of literature is introduced and two periods of contemporary Slovenian youth literature are introduced in detail: period between 1950 and 1970 and period from 1990 until today. On the basis of three representative works for each period representation of family life in contemporary Slovenian youth literature is analyzed. It is shown that actual changes of family life and family trends in Slovenian society that have been confirmed by empirical research are partly reflected in the two chosen representative periods of contemporary Slovenian youth literature .

Key words: family, pluralization of family forms and lifestyles, maternity, fatherhood, childhood, youth literature, contemporary fairy tale, short contemporary fairy tale, modern fairy tale novel/fantasy novel

Kazalo

UVOD	7
I. DEL	11
1. 1 OPREDELITEV (POJMA) DRUŽINE	12
1. 1. 1 DEFINICIJA DRUŽINE	12
1. 1. 2 TIPOLOGIJA DRUŽIN	13
1. 2 ZNAČILNOSTI DRUŽIN IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA V SLOVENIJI	14
1. 2. 1 SPREMEMBE DRUŽINSKIH OBLIK IN NAČINOV ŽIVLJENJA	15
1. 2. 2 SPREMEMBE V DRUŽINSKEM ŽIVLJENJU	18
1. 2. 3 SPREMEMBE DRUŽINSKIH VLOG IN DELITVE DELA V DRUŽINI	20
1. 2. 3. 1 MATERINSTVO	22
1. 2. 3. 2 OČETOVSTVO	23
1. 2. 3. 3 OTROŠTVO	25
1. 2. 4 SKLEP	27
II. DEL	28
2. 1 MLADINSKA KNJIŽEVNOST	29
2. 2 RAZVOJ SLOVENSKE MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI S POUDARKOM NA OBDOBJU SODOBNE SLOVENSKE MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI	30
2. 2. 1 SODOBNA PRAVLJICA	31
III. DEL	36
3. 1 RAZISKOVALNI PROBLEM	37
3. 1. 1 NAMEN RAZISKAVE	37
3. 1. 2 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	37
3. 1. 3 RAZISKOVALNE HIPOTEZE	37

3. 2 METODOLOGIJA	38
3. 2. 1 OSNOVNA RAZISKOVALNA METODA	38
3. 2. 2 IZBOR REPREZENTATIVNIH DEL	38
 3. 3 ANALIZA IN INTERPRETACIJA	 39
3. 3. 1 SODOBNA SLOVENSKA PRAVLJICA OD LETA 1950 DO LETA 1970	39
3. 3. 1. 1 ELA PEROCI: <i>MOJ DEŽNIK JE LAHKO BALON</i>	39
3. 3. 1. 2 VID PEČJAK: <i>DREJČEK IN TRIJE MARSOVČKI</i>	42
3. 3. 1. 3 MARJA CERKOVNIK: <i>ENA NA VISOKIH PETAH</i>	45
3. 3. 1. 4 PODOBA DRUŽINE V SLOVENSKI MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI V OBDOBJU OD LETA 1950 DO LETA 1970	47
3. 3. 2 SODOBNA SLOVENSKA PRAVLJICA OD LETA 1990 DO DANES	49
3. 3. 2. 1 POLONCA KOVAČ: <i>KAJA IN NJENA DRUŽINA</i>	49
3. 3. 2. 2 SLAVKO PREGI: <i>ZVEZDA S ČEPICO</i>	52
3. 3. 2. 3 MILICA ŠTIRM: <i>O DEKLICI, KI NI MOGLA ZASPATI</i>	55
3. 3. 2. 4 PODOBA DRUŽINE V SLOVENSKI MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI V OBDOBJU OD LETA 1990 DO DANES	57
3. 3. 3 PRIMERJAVA DRUŽINSKIH SPREMENB, PRIKAZANIH V SLOVENSKI MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI, Z DRUŽINSKIMI SPREMENBAMI, UGOTOVLJENIMI V DRUŽBENI REALNOSTI	60
 4 SKLEP	 64
 5 VIRI IN LITERATURA	 66

UVOD

V nalogi bomo obravnavali podobo družinskega življenja v slovenski mladinski književnosti. Menimo, da se upodobitve družin in družinskega življenja v delih, ki so izšla v našem prostoru v obdobju od leta 1950 do leta 1970 razlikujejo od upodobitev družin in družinskega življenja v sodobnih delih, ki so izšla v obdobju od leta 1990 do danes. Predpostavljamo, da se je v teh dveh obdobjih v mladinski književnosti prikaz podobe družine spremenil v smeri značilnosti in trendov, ki jih na področju družinskega življenja s pomočjo empiričnih raziskav ugotavljamo v družbeni realnosti.

Našo predpostavko bomo skušali dokazati tako, da bomo v nalogi najprej analizirali pojem družine. Socioloških definicij družine je razmeroma veliko in se med seboj razlikujejo, vendar je pri veliki večini osnovni poudarek v tem, da družino opredeljujejo kot vsaj dvogeneracijsko skupnost in družbeno institucijo, ki skrbi za otroka/e. V tej smeri so razmišljali tudi strokovnjaki delovne skupine OZN, ki so poskušali oblikovati definicijo družine, ki bi bila kar najbolj inkluzivna (sprejemajoča) in kar najmanj ekskluzivna (diskriminatorna). Definicija OZN pravi, da »/.../ družino predstavljajo vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka/e in je kot taka (torej kot družina) prepoznana v zakonodajah ali v običajih držav članic.« (Family: Forms and Functions v Renner 2006, str. 16). Na osnovi te definicije je OZN predlagala tudi tipologijo družin, in sicer ločuje med:

- *jedrnimi družinami*, med katere uvršča biološke in socialne jedrne družine staršev in otrok, enostarševske družine in adoptivne družine,
- *razširjenimi družinami*, med katere uvršča tri- in večgeneracijske družine, poligamne razširjene družine in plemenske razširjene družine,
- *reorganiziranimi družinami*, med katere sodijo dopolnjene ali vzpostavljene družine, življenje v skupnostih (komunski način življenja) in reorganizirane družine istospolnih partnerjev (Cseh-Szombathy v Renner 2006, str. 17).

Po mnenju raziskovalk družine in družinskega življenja v Sloveniji (Renner, Sedmak, Švab, Urek 2006) bi bilo glede na družinske življenjske aranžmaje v našem okolju smiselno razlikovati med dvema vrstama družin:

1. *jedrne družine* (dvostarševske družine, enostarševske družine in reorganizirane družine) in
2. *razširjene družine* (klasične razširjene družine in razpršene razširjene družine).

Ko govorimo o družini, ne moremo mimo dejstva, da so se družine – njene oblike, naloge in funkcije družinskih članov spremenile in se bodo spreminjale tudi v prihodnosti. Raznovrstnost družinskih oblik in kompleksnost sodobnih družinskih načinov življenja sta bistveni značilnosti družinskega življenja tudi v Sloveniji. Te značilnosti so hkrati temeljni razlog, zaradi katerega je težko oblikovati natančno definicijo družine (Ule idr. 2003). Sami v nalogi privzemamo definicijo družine po OZN.

V nadaljevanju besedila bomo predstavili ugotovitve socioloških raziskav o značilnostih družin in družinskega življenja na Slovenskem. Obravnavali bomo le tiste spremembe v družbeni realnosti družinskega življenja, ki se po našem mnenju odražajo tudi v slovenski mladinski književnosti. Statistični podatki kažejo oz. potrjujejo, da smo priča trendom spreminjanja družinskega življenja, ki so sicer značilni tudi za druge zahodne države. Družinsko življenje v Sloveniji tako postaja izredno raznovrstno (Rener 2006, str. 63). Spremembe družin po obliki zajemajo pluralizacijo družinskih oblik in zmanjševanje števila družinskih članov. Pluralizacija družinskih oblik zajema več vzporednih pojavov: zmanjševanje števila nuklearnih družin, naraščanje števila reorganiziranih družin in enostarševskih družin, naraščanje števila istospolnih družin in enočlanskih gospodinjstev. Hkrati se odvija proces zmanjševanja števila družinskih članov kot posledica zniževanja rodnosti (prav tam, str. 35).

Na več razsežnosti spreminjanja življenja družin vpliva naraščanje števila razvez zakonskih zvez. Le-ta pomeni prelom nekega načina družinskega življenja, pluralizacijo družin in ustvarjanje novih reorganiziranih družin (Švab 2006, str. 66). Reorganizirane družine vzpostavljajo nova družinska razmerja in prakse, ki jih prej nismo poznali. Ohranjajo in nadaljujejo se odnosi med družinskimi člani prvotne družine – med otroci in staršem, ki ne živi z otroki, med nekdanjima partnerjema itn. Družinske mreže se tako prepletajo na nove, nepredvidljive načine. Družinske vloge, ki so se včasih morda zdele jasne in enoznačne, se sedaj vzpostavljajo na novo. Reorganiziranje družin na primer prinaša razlikovanje med biološkimi starši in 'novimi' socialnimi starši (prav tam, str. 67).

Spremenjene družinske vloge se ne kažejo le pri reorganiziranih družinah, ampak tudi pri drugih družinskih oblikah, spreminja pa se tudi delitev družinskega dela. Eden bistvenih dejavnikov, ki so v zadnjih nekaj desetletjih vplivali na družinske spremembe, še posebej na materinstvo, je množično zaposlovanje žensk. To je zelo radikalno vplivalo na življenjske strategije žensk, med drugim je spremenilo rodnostno vedenje in oblikovanje družin, vendar pa je materinstvo tista vloga, ki se je v družini najmanj spremenila in ostaja 'ključna družinska vloga' (prav tam, str. 72–73). Med temami, ki jih obravnava teorija družin, je v zadnjem desetletju med aktualnejšimi t. i. novo očetovstvo, ki se kaže predvsem v aktivnejšem vključevanju moških v družinsko delo in skrb za otroke. Sodobni moški si želijo bolj skrbeti za otroke in z njimi vstopati v tesnejša razmerja kot njihovi očetje, pripravljeni so povečati svoj delež v družinskem delu, še posebej, če so njihove partnerke zaposlene (prav tam, str. 75). Raziskave (Van Dongen 1995, Rener, Švab, Žakelj, Humer 2005 in 2006) zaznavajo povečana očetovska prizadevanja in tudi dejansko večjo vpletenost v skrb za otroke, vendar ženske še vedno prevzemajo poglavitni delež skrbi za otroke (prav tam, 2006, str. 75).

Na spremembe družinskega življenja pa vpliva tudi spreminjanje pogleda na otroštvo. A. Švab (2001, str. 135) uporablja pojem 'protektivno otroštvo'. Z njim označuje intenzivno skrb za otroke, njihovo blaginjo, izobraževanje ipd. Protektivno otroštvo pomeni ustvarjanje diskurzivnega prostora, znotraj katerega so otroci percipirani kot individuumi, katerih avtonomijo je potrebno varovati in ohranjati, hkrati pa vključuje tudi proces razlikovanja otrok od odraslih in povečanega nadzora nad otroki (James, Jenks, Prout 1998 v Švab 2006, str. 80). Ta se kaže v prizadevanjih, da bi jih obvarovali pred fizičnimi, seksualnimi in moralnimi nevarnostmi (Rose 1991 v Švab 2001, str. 136).

V nadaljevanju besedila bomo analizirali podobo družine v slovenski mladinski književnosti. Najprej bomo predstavili mladinsko književnost kot naslovniško zvrst književnosti – njeno bistvo je umetniškost. Izhaja iz avtorjevega doživljanja otroštva, od nemladinske književnosti pa jo ločujejo oblikovne in vsebinske značilnosti (motivi, teme, žanri). Namenjena je predvsem mlademu bralcu, najbolj kakovostna nagovarja tudi odraslega bralca, kar pomeni da je naslovniško univerzalna (Saksida 2001, str. 405). Osrednje značilnosti mladinskih del so humor, zvočnost, igrivost, (otroška) izkušnja in čudenje, hkrati pa je v njih zaznati tudi t. i. tabu teme oz. 'male proteste'. Bistvena za povojno in predvsem za sodobno mladinsko književnost je pestrost vrst, motivov in tem, kar pomeni, da mladinske književnosti ni mogoče zvesti le na eno prevladujočo vrsto ali tematski sklop (prav tam, str. 406).

Najbolj razvejana zvrst mladinske književnosti je proza, saj zajema primere tako pravljичnega kot resničnostnega pripovedništva ter celo avtobiografske zapise. V posebno kategorijo gre uvrščati slikanico, njej namreč jezikovna in likovna govorica predstavljata neločljivo celoto (prav tam, str. 406). V drugi polovici dvajsetega stoletja je svoj razcvet doživela sodobna pravljica, ki nas bo v nadaljevanju še posebej zanimala. S pomočjo analize vsebine sodobnih pravljič, ki so v našem prostoru izšle v obdobju od 1950 do 1970 in v obdobju od 1990 do danes, bomo skušali dokazati, da so se na ravni prikazovanja družinskega življenja v mladinski književnosti zgodile spremembe, ki so v skladu s spremembami, ki jih na ravni družinskega življenja srečujemo v družbeni realnosti.

Za analizo smo izbrali po tri reprezentativna dela iz vsakega obravnavanega obdobja sodobne mladinske književnosti. Iz prvega obdobja (1950–1970) so to: *Moj dežnik je lahko balon* (1955) pisateljice Ele Peroci, *Drežček in trije Maršovčki* (1961) pisatelja Vida Pečjaka ter *Ena na visokih petah* (1967) pisateljice Marje Cerkovnik. Iz zadnjega obdobja sodobne mladinske književnosti (1990–danes): pa smo izbrali dela: *Kaja in njena družina* (1999) pisateljice Polonce Kovač, *Zvezda s čepico* (2003) pisatelja Slavka Pregla ter *O deklici, ki ni mogla zaspati* (2006) pisateljice Milice Šturm. Na podlagi vsebine izbranih del bomo ugotavljali, kakšna je podoba družinskega življenja. Opravili bomo analizo prikazov družinskega življenja v navedenih virih in izbranih časovnih obdobjih ter preverili, ali se spremembe v realnosti družinskega življenja v Sloveniji odražajo tudi v sodobni slovenski mladinski književnosti.

I. DEL

1. 1 OPREDELITEV (POJMA) DRUŽINE

1. 1. 1 DEFINICIJA DRUŽINE

Ko govorimo o družini, ne moremo mimo dejstva, da so se družine – njene oblike, naloge in funkcije družinskih članov spremenile in se bodo spreminjale tudi v prihodnosti. Raznovrstnost družinskih oblik in kompleksnost sodobnih družinskih načinov življenja sta bistveni značilnosti tudi družinskega življenja v Sloveniji. Te značilnosti so hkrati temeljni razlog, zaradi katerega je težko oblikovati natančno definicijo družine (Ule idr. 2003).

Opredelitev pojma družina predstavlja neke vrste 'družbeni napotek in diagnozo', ki vpliva na moralno-ideološke predstave in na delovanje socialne in družinske politike ter je hkrati odraz obojega. Kar je v določeni družbi večinsko sprejeto kot moralno in torej normativno, je običajno tudi nagrajeno z ukrepi na področju socialne in družinske politike in obratno. Z jezikovnim (definitornim) posegom v realnost to realnost pravzaprav ustvarjamo in je ne zgolj nevtrarno opisujemo. Definicija in tipologizacija družin morata zato zadostiti (vsaj) trem kriterijem: Biti morata **razlikovalni (distinktivni)** – zajemati morata tiste bistvene dimenzije družin, ki družine konstituirajo in hkrati razločujejo od podobnih oblik vsakdanjega življenja ljudi, kot so gospodinjstvo ali partnerstvo (zakonska zveza), **inkluzivni (nediskriminatorni)** – zajemati morata vse tiste oblike in načine družinskega življenja, ki se realno pojavljajo in jih med sabo ne razlikujeta na podlagi ideoloških sodb (npr. družine istospolnih partnerjev, ki so le izjemoma priznane kot legitimna in legalna družinska oblika) ter **operativni (socialno - politično, statistično in raziskovalno operacionalni)** – biti morata tako učinkoviti, da ju je moč uporabljati v državnoadministrativnem in raziskovalnoinformacijskem delu (Rener 2006, str. 15).

Pregled in analiza sodobnih družboslovnih opredelitev družin (Bergant 1981, Flandrin 1986, Rener 1993, Tomori 1994) je pokazala, da različni avtorji dajejo prednost različnim dimenzijam raziskovane tematike, kar se odraža tudi v njihovih opredelitvah družin. Hkrati se definicije razlikujejo glede na čas in prostor, znotraj katerega so oblikovane. Vse pa se vrtijo okrog dejstva, da se v družini odražajo sociokulturna dogajanja in družbene spremembe, ki se jim mora družina prilagajati. Poleg tega je pri veliki večini socioloških definicij družine osnovni poudarek na tem, da družino opredeljujejo kot vsaj dvogeneracijsko skupnost in družbeno institucijo, ki skrbi za otroka/e. V tej smeri so razmišljali tudi strokovnjaki delovne skupine OZN, ki so v času priprav na Mednarodno leto družine leta 1994 poskušali oblikovati

definicijo družine, ki bi bila kar najbolj inkluzivna (sprejemajoča) in kar najmanj ekskluzivna (diskriminatorna). Definicija OZN pravi takole: »[D]ružino predstavljajo vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka/e in je kot taka (torej kot družina) prepoznana v zakonodajah ali v običajih držav članic.« (Family: Forms and Functions v Renner 2006, str. 16). Sami v nalogi privzemamo to definicijo družine.

1. 1. 2 TIPOLOGIJA DRUŽIN

Na osnovi zgoraj navedene definicije je OZN predlagala tudi tipologijo družin, in sicer ločuje med:

- *jedrnimi družinami*, med katere uvršča biološke in socialne jedrne družine staršev in otrok, enostarševske družine in adoptivne družine,
- *razširjenimi družinami*, med katere uvršča tri- in večgeneracijske družine, poligamne razširjene družine in plemenske razširjene družine,
- *reorganiziranimi družinami*, med katere sodijo dopolnjene ali vzpostavljene družine, življenje v skupnostih (komunski način življenja) in reorganizirane družine istospolnih partnerjev (Cseh-Szombathy v Renner 2006, str. 17).

Po mnenju raziskovalk družine in družinskega življenja v Sloveniji (T. Renner, M. Sedmak, A. Švab, M. Urek 2006) bi bilo glede na družinske življenjske aranžmaje v našem okolju smiselno razlikovati med dvema vrstama družin:

1. *jedrne družine* (dvostarševske družine, enostarševske družine in reorganizirane družine) in
2. *razširjene družine* (klasične razširjene družine in razpršene razširjene družine).

Pri tej delitvi o dvostarševski družini govorimo, ko družino poleg otrok sestavljata dva biološka starša, v enostarševskih družinah je starš ali biološki ali socialni, v reorganiziranih družinah pa je eden biološki in eden socialni starš. Klasične razširjene družine so družine vsaj treh generacij, ki jih povezuje sorodstveno razmerje in strnjena lokacija bivanja, razpršene razširjene družine pa so geografsko ločene družine, ki vzdržujejo redne sorodniške stike in si nudijo vzajemno oporo (Renner 2006, str. 17).

1. 2 ZNAČILNOSTI DRUŽIN IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA V SLOVENIJI

Družine in družinsko življenje v sodobnosti zaznamujejo velike spremembe, zaradi česar lahko v javnosti večkrat zasledimo govorice o krizi družine. Predvsem v desnem ideološkem spektru je pogled pogosto zazrt nazaj, v mitsko preteklost, ko naj bi bile družine in družinsko življenje domnevno boljše, stabilnejše, varnejše, manj egoistične in bolj solidarne. Družinsko življenje pa v resnici v preteklosti ni bilo nič bolj stabilno niti statično. Ljudje so, podobno kot danes, živeli v številnih in različnih oblikah družin (Flandrin 1986, Aries 1991, Goody 2003 v Kuhar idr. 2006, str. 75); prav tako tudi ni nikakršne zgodovinske evidence, da bi bilo temnih plati družinskega življenja, kot so nasilje, zanemarjanje, brezbriznost, revščina, alkoholizem in spolne zlorabe, v preteklosti manj kot danes (Puhar 2004).

Tudi sociološko razmišljanje o družini se ni znalo ali hotelo izogniti 'kriznemu žargonu'. Šele v zadnjem desetletju se je govorica krize umaknila treznejši, ideološko in politično manj obremenjeni presoji. Zato se je šele tedaj pojavilo bistveno vprašanje o tem, ali je institucija družine res v krizi oziroma ali ni v krizi samo določena predstava, določena ideologija družine. Danes sociološka razmišljanja opozarjajo, da razprave o krizi družine niso nič novega, saj se ciklično pojavljajo že skozi vso moderno zgodovino, ter da omenjene razprave učinkujejo tako, da socialne in politične probleme spreminjajo v osebne in posamične, s čimer vzbujajo občutke krivde zlasti pri ženskah, ki se imajo primarno odgovorne za družino. Zato je primerneje, da namesto o krizi družine govorimo o spremembah družinskega življenja, ki ustrezajo oziroma se prilagajajo spremembam v okolju in sodobnem svetu (Rener 2006, str. 20-21).

V nadaljevanju bomo predstavili, katere so te spremembe družinskega življenja, s katerimi se srečujemo v našem prostoru. Ugotavljanje podobe družine in družinskega življenja v Sloveniji je zaradi pomanjkanja sistematičnih in koordiniranih empiričnih raziskav družin oteženo. Velik razkorak obstaja med političnim in medijskim govorom o družinah (ki ga je veliko) ter znanstveno-strokovnimi obravnavami, ki imajo malo (politično-medijske) moči, da bi se prebile v javni govor in tako morda vplivale na zelo pogosta ideološka mnenja in predsodke, ko gre za prikazovanje družinskega življenja v Sloveniji (Rener 2006, str. 33).

Eden najpomembnejših virov informacij o družinskem življenju je uradna statistika, vendar tudi ta ne zazna vseh sprememb, ki so glavna značilnost družinskega življenja zadnjih nekaj desetletij, oziroma jih s svojim pojmovnim aparatom ne zmore pojasniti. Opazi namreč le oblike družinskega življenja, razlogov zanje pa ne prepozna; družinskih oblik in načinov

družinskega življenja ne gre enačiti (Švab, 2001). Ne zmore npr. ločevati na videz enakih enostarševskih družin, ki so nastale kot posledica razveze, od tistih, ki so takšne že od vsega začetka, itd. (Kuhar idr. 2006, str. 76).

Statistični podatki kažejo oziroma potrjujejo, da smo v Sloveniji priča trendom spreminjanja družinskega življenja, ki so sicer značilni tudi za druge zahodne države (Rener 2006, str. 35). Družinske spremembe ubirajo enako pot, vendar se lahko razlikujejo po intenziteti spreminjanja, ki izvira iz kulturnih, družbenih in drugih raznolikosti zahodnih družb (Švab 2006, str. 63). V diplomski nalogi bomo obravnavali le tiste spremembe v družbeni realnosti družinskega življenja, ki se po našem mnenju odražajo v slovenski mladinski književnosti.

1. 2. 1 SPREMEMBE DRUŽINSKIH OBLIK IN NAČINOV ŽIVLJENJA

Eden najbolj očitnih procesov spreminjanja družinskega življenja je pluralizacija družinskih oblik in načinov življenja, ki je posledica sprememb v spolni in starostni strukturi družine. Značilnosti pluralizacije družinskih oblik je več. Proces pluralizacije se intenzivira, nastajajo nekatere nove družinske oblike, ki jih modernost ni poznala, na primer istospolne družine, kohabitacije, ločene družine itn. Spreminjajo se strukturni deleži različnih družinskih oblik (manjšanje deleža nuklearnih družin, večanje deleža enostarševskih družin, kohabitacij, reorganiziranih družin). Družinska pluralizacija pa ne zajema le družinskih oblik, ampak celotno spreminjanje družinskega življenja: pluraliziranje življenjskih stilov, deformalizacija zakonske zveze, nevezanost produkcije na zakonsko zvezo, večanje števila razvez in podobno (Švab 2001, str. 41).

Nove družinske oblike nam kažejo, kako poteka pluralizacija družinskih oblik. V tem procesu ne gre toliko za pluraliziranje form, ampak predvsem za druge vsebinske oziroma strukturne preorientacije. Tako so lahko kohabitacije, istospolne družine, reorganizirane družine na primer ravno tako organizirane v nuklearne oblike in strukture, a vseeno štejejo za nove družinske oblike. Pa tudi nuklearne družine v modernističnem pomenu (heteroseksualni zakonski par z otroci) so lahko strukturno organizirane povsem drugače kot 'zapoveduje' modernistični vzorec nuklearne družine. Tako se zdi, da se družina pluralizira tudi znotraj dane oblike oziroma da se lahko oblika (na primer nuklearna družina) pojavlja v različnih družinskih organizacijah. To med drugim pomeni, da tudi nuklearna družina v postmodernosti ni več identična s svojo moderno predhodnico (prav tam, str. 42–43).

V zahodni kulturi je vsaj do nedavnega veljalo, da sta bili le dve poti, kako je nekdo lahko postal družinski član, namreč s sklepanjem zakona ali z rojstvom otroka (oziroma s posvojitvijo). Zakon sta lahko sklenila le dva odrasla raznospolna partnerja. Otrok postane nekdo skozi rojstvo, in to primarno kot otrok obeh staršev. Dejstvo, da je otroka rodila njegova mati in zaplodil njegov oče, postane podlaga za trajno krvno in sorodniško/dednostno navezavo na oba starša. Če je bilo dano oboje, sklepanje zakonske zveze in rojstvo prvega otroka, potem je prišlo do nastanka družine. Družina brez otrok je bila po tej zasnovi 'nedružina', tudi če ni bilo enega od staršev, npr. zaradi ločitve, je to po mnenju nekaterih sociologov pomenilo, da ne moremo več govoriti o družini, ampak o 'nepopolni' družini. K tej sociološki analizi družine je sodila tudi teza, da se sodobna družina spreminja oz. z doraščanjem in osamosvajanjem otrok postopoma razpušča. Za posameznika je to pomenilo selitev od izvirne družine k svoji lastni družini. Druge oblike sprememb družinske pripadnosti, npr. zaradi ločitve, smrti enega od zakoncev ali nove poroke, so v tendenci veljale za nekaj izjemnega (Ule 2003, str. 53).

Od časov klasične moderne so se osnovna pravila, na katerih ljudje utemeljujejo svojo zasebnost, temeljito spremenila (prav tam, str. 49). Spremembe v družini v zadnjih desetletjih lahko razumemo kot postopno deinstitutionalizacijo družine. Deinstitutionalizacija ni nekaj negativnega, kot se zdi na podlagi besednega pomena, temveč le zmanjšanje, zožanje institucionalnih funkcij družine, zato da bi se odprl prostor za individualizacijo življenja družinskih članov (Tyrell 1988 v Ule 2003, str. 53). Ta proces je del obsežnejšega procesa deinstitutionaliziranja moderne družbe, ki prizadeva zlasti družino. Za institucionaliziranje družine v moderni je bistveno, da je družina bioloških staršev in otrok razglašena za tako rekoč 'edino odrešujočo' in veljavno institucijo zasebnosti, vsakdanjega življenja in reprodukcije (prav tam, str. 55). Bila je preprosto 'popolna družina'. Vsa odstopanja od take skupnosti so bila definirana kot 'nepopolna družina'. To je po eni strani pomenilo, da je imela taka popolna družina večkratni monopol, ki je bil tudi pravno potrjen. Posledica tega je bila, da je vse, kar se je odklanjalo od te norme, ovrednoteno kot nekaj negativnega in zato stigmatiziranega, ki ne zasluži družbenega priznanja in pravne podpore (Ule 2003, str. 55).

Deinstitutionalizacija družine po eni strani pomeni izgubo izključnega monopolnega položaja zakona in družine, odpre se prostor za alternative. Po drugi strani pomeni tudi upadanje inkluzivnosti družine, tj. vse manjši delež populacije živi v 'popolnih družinah' (bodisi kot zakonec ali kot otrok). Skupno življenje izven zakona je vse bolj izgubljalo naravo

stigmatizacije. Naraslo je število ločitev in ponovnih porok, pa tudi število samskih ljudi. Ljudje niso več brezpogojno napoteni na družino in oblikovanje lastne družine ni več nujni znak vstopa mladega človeka v odraslost (prav tam, str. 55). Narašča število odraslih, ki ostanejo brez otrok in brez družine, tudi parov, ki se odločijo za življenje brez otrok. Po drugi strani se rahlja močna zveza med starševstvom in zakonskim statusom. Materinstvo ob odsotnosti moža (očeta otrok) je danes situacija, ki jo lahko ženska svobodno izbere, če se za to odloči, ne pa nujno tragična usoda. Podobno narašča tudi število očetov, ki ostanejo sami s svojimi otroki. 'Popolnost' jedrne družine ni več ideal, 'nepopolna' starševstva pa niso več nujno občutena kot nekaj negativnega ali kot izhod v sili. Jedrna družina je tako izgubila tudi svoj socializacijski monopol. Vedno več je reorganiziranih družinskih skupnosti, ko partnerji, ki so že živeli v družinskih skupnostih, zaradi ločitve, izgube partnerja vstopijo v novo družinsko skupnost. Zato tudi biološko starševstvo vse bolj nadomešča socialno starševstvo, kjer v vlogi starša nastopa tisti, ki v resnici živi in skrbi za otroka. Za otroke to med drugim pomeni vse večjo verjetnost, da bodo svoje otroštvo in mladost morda preživeli v več družinah, več sorodstvih, pač zaradi ločitev in ponovnih porok svojih staršev (Beck-Gernsheim 2002 v Ule 2003, str. 55).

Statistični podatki kažejo, da je v Sloveniji prevladujoča družinska organizacija v zadnjih nekaj desetletjih še vedno zakonski par z otroki, čeprav njihov delež upada. Ob zadnjem popisu prebivalstva leta 2002 je bilo takih družin 53,0 %. Obenem narašča število neporočenih parov z otroki – t. i. kohabitacija, ki že dolgo ni več le oblika 'predporočnega' sobivanja dveh partnerjev, ampak se pogosto nadaljuje tudi po rojstvu otrok in postaja legitimna družinska organizacija. Močno namreč narašča število otrok, rojenih zunaj zakonske zveze. Delež družinskih skupnosti, v katerih partnerja nista poročena, imata pa otroke, je bil v letu 2002 5,3 %. Ravno število teh družin se je v primerjavi s popisom leta 1991 najbolj povečalo. Vedno pogostejša družinska oblika postajajo tudi enostarševske družine, saj je že skoraj vsaka peta družina v Sloveniji enostarševska (18,8 %). Podobno kot v zahodnih državah jih sestavlja znatno več mater z otroki (16,1 %), čeprav narašča tudi delež enostarševskih družin z očetmi (2,6 %) (Rener 2006, str. 37–38).

1. 2. 2 SPREMEMBE V DRUŽINSKEM ŽIVLJENJU

Spreminjanje družinskega življenja v pozni modernosti najbolj jasno nakazuje intradružinska dinamika. Vendar se ne spreminjajo le življenja družinskih članov, ampak tudi narava vzpostavljanja njihovega življenja: vse bolj se individualizirajo skozi refleksivno konstruiranje biografij (Beck 1992 v Renner 2006, str. 64). Posamezniki so v svojih odločitvah o spremembah življenja vse manj vezani na klasične družbene norme o t. i. življenjskih prehodih¹ (izobraževanje, zaposlitev, poroka, rojstvo otrok itn.) in njihovo časovno zaporedje. Njihovo življenje se ločuje od zunanjega prostora in vedno manj upošteva predobstoječe zveze s posamezniki in skupinami (Giddens 1995 v Švab 2006, str. 64).

Tipičen primer življenja družine v klasični sociološki literaturi predstavlja življenje jedrne družine od vzpostavitve zakonske oziroma partnerske zveze do smrti zakoncev oziroma partnerjev. Novejši demografski in statistični podatki ter raziskave družin pri nas in v svetu pa kažejo, da se znotraj življenjskega cikla družine dogajajo velike spremembe ter da tradicionalno-normativni življenjski cikel družine ni reprezentativen za večino družin, saj ne upošteva pluralnosti družinskih oblik, prekinitev družinske skupnosti in ponovno vzpostavitev nove družinske skupnosti (Ule 2003, str. 54).

Proces pluralizacije se najbolj kaže v sledečih razsežnostih: spreminja se maritalno vedenje, ki postaja vse bolj nedoločno, nestabilno in spremenljivo (povečanje števila razvez, manj porok in več kohabitacij, vedno več ponovnega poročanja), narašča število reorganiziranih družin, tako po deležu družin, ki se reorganizirajo, kot tudi po pogostosti reorganizacije (npr. po razvezi nastanejo enostarševske družine, pozneje se lahko spet reorganizirajo v dvostarševske), pluralizirajo se prehodi med posameznimi obdobji življenja družin. Nekatera obdobja družinskega življenja se podaljšujejo (podaljšana mladost), druga krajšajo (obdobje aktivnega starševstva) in se med seboj tudi mešajo (starševstvo pred poroko), nekatera se lahko podvajajo (npr. ponovno poročanje in vzpostavljanje nove družine). Spremembe v življenju družin postajajo vse bolj nedoločljive (Švab 2006, str. 64–65).

Spreminjanje maritalnega vedenja v zadnjih desetletjih najbolj zaznamujeta deformalizacija partnerskih razmerij, ki pomeni zmanjševanje socialnega pomena zakonske zveze na račun

¹ Življenjski prehodi so pomembni življenjski dogodki oziroma biografske spremembe, ki individualno ali kolektivno vplivajo na življenjski proces (Ule 2003, str. 11).

vedno popularnejših kohabitacij, in naraščanje števila razvez zakonskih zvez (prav tam, str. 65). Naraščanje števila razvez zakonskih zvez vpliva na več razsežnosti spreminjanja življenja družin. Pomeni prelom nekega družinskega življenja, pluralizacijo družinskih oblik življenja in ustvarjanje novih z reorganiziranimi družinami. Razveza oz. prekinitev partnerskega razmerja je postala običajen del sprememb družinskega življenja. Največ razvez naj bi bilo med mlajšimi odraslimi pari z majhnimi otroki, in sicer že v prvih letih zakonske zveze. Razvezam, še posebej, če se zgodijo zgodaj v družinskem življenju, pogosto sledi reorganiziranje družin in velik delež otrok doživi ponovno poroko enega, če ne že obeh staršev (prav tam, str. 66), kar prinaša veliko sprememb tudi v razmerjih znotraj družine in med različnimi družinami. Reorganizirane družine vzpostavljajo nova družinska razmerja in prakse, ki jih prej nismo poznali. Ohranjajo in nadaljujejo se odnosi med družinskimi člani prvotne družine – med otroci in staršem, ki ne živi z otroki, med nekdanjima partnerjema itn. Hkrati se z oblikovanjem nove družine vzpostavljajo novi odnosi med družinskimi člani prvotne in nove družine – med otroci prvotne družine in otroci reorganizirane družine, nekdanjimi in novimi partnerji itn. (Med)družinske mreže se tako prepletajo na nove, nepredvidljive načine. Družinske vloge, ki so se včasih morda zdele jasne in enoznačne, se sedaj vzpostavljajo na novo. Reorganiziranje družin na primer prinaša razlikovanje med biološkimi starši in 'novimi' socialnimi starši (prav tam, str. 67).

Statistični podatki za Slovenijo kažejo naraščanje razvez zakonskih zvez in verjetno lahko pričakujemo nadaljevanje takšnega trenda. V prvi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja je bilo zaznati manjši upad razvez, kar lahko pojasnimo z družbeno tranzicijo in večjo socialno negotovostjo (brezposelnost, revščina). V drugi polovici devetdesetih let se število razvez spet večja. Žal razen uradne statistike v Sloveniji v zadnjem času ni bila opravljena nobena sociološka raziskava, ki bi družinsko življenje proučevala z vidika razvez in reorganiziranja družin. Po ocenah naj bi bilo v Sloveniji okoli 30 % reorganiziranih družin (Rener, Švab 1998 v Švab 2006, str. 67). Glede na družinske trende je mogoče pričakovati, da bo njihov delež naraščal (Švab 2006, str. 67).

Pogosta posledica ločitev in razvez zakonskih zvez je nastanek enostarševskih družin. To je danes glavni, ne pa edini razlog za nastanek enostarševskih družin, saj je poleg smrti partnerja (kar je bil v preteklosti glavni vzrok nastanka enostarševskih družin) vse več tudi zavestnih odločitev žensk za samostojno vzgajanje otrok (prav tam, str. 69). Ta tip družine sicer ni nov, je pa vse pogostejše zastopan med družinskimi oblikami in načini življenja. Kot smo že omenili v Sloveniji število enostarševskih družin opazno narašča in jih večinoma sestavljajo

matere z otroki. Tako je bilo ob popisu leta 2002 med enostarševskimi družinami 86 % družin mater z otroki in 14 % družin očetov z otroki. Delež očetov z otroki sicer počasi narašča, kar kaže, da se tudi očetje vse bolj zavedajo svoje družinske vloge. Očetje tudi vedno pogosteje zahtevajo skrbništvo za svoje otroke in se aktivno vključujejo v starševstvo po razvezi (prav tam, str. 68).

1. 2. 3 SPREMEMBE DRUŽINSKIH VLOG IN DELITVE DELA V DRUŽINI

Zapisali smo že, da so značilnost pozne modernosti spremembe v družinskem življenju posameznikov. Prehodi med posameznimi spremembami so postali zelo nepredvidljivi. Take spremembe pomembno vplivajo tudi na družino, katere oblika in struktura se neprestano spreminjata. Kljub spreminjanju se družina kot institucija zasebnosti ohranja od predindustrijskih družb dalje z dvema ključnima družbenima funkcijama: reproduktivno in socializacijsko (Kuhar idr. 2006, str. 72).

Ne glede na obliko družine, le ta predstavlja živ organizem. Predstavlja socialni sistem, mesto dogajanj in odnosov, ki se rojevajo med njenimi člani. Znotraj družine so člani med seboj nenehno povezani. Vse, kar se dogaja znotraj tega sistema, vpliva na vsakega člana posebej. Vsaka sprememba pri enem, se odraža tudi pri ostalih. Prav tako vedenje enega člana usmerja vedenje drugega (Žmuc Tomori 1988, str. 10). Tako lahko rečemo, da vlogo vsakega člana v družini določajo odnosi, v katerih je z drugimi člani družine.

Vlogo vsakega člana pa hkrati določajo mnogi splošni in osebni dejavniki. Poleg spola in razvojnega obdobja določajo družinsko vlogo tudi osebnostne značilnosti in potrebe vsakega posameznika. Kulturna merila, socialne navade in ekonomska organizacija družine v nekem času in neki družbi okvirno sicer res v marsičem opredeljujejo družinske vloge. Dajejo jim različne pristojnosti, pravice in odgovornosti. Vloga očeta na slovenski kmetiji v osemnajstem stoletju je bila brez dvoma v marsičem drugačna od vloge današnjega očeta sredi industrijskega kraja. Otroštvo kot vrednota v vsej zgodovini človeštva je imelo vrsto podob, ki z današnjo nimajo veliko skupnega. Še veliko več je razlik, ki so jih spremembe v družbi in načinu življenja prinesle vlogi matere (Tomori 1994, str. 18–19).

V moderni meščanski družini je z delitvijo zasebne in javne sfere prišlo do sledeče delitve: ženski je, zaradi biološke zmogljivosti rojevanja, pripadala primarna vloga pri negi in vzgoji otrok, moški pa je moral poskrbeti za materialno oskrbo družine. Moški so predstavljali javno

sfero, na katero je vezan zaslužek, ženske pa so predstavljale zasebno sfero, vezano na dom. Poudarek je bil na materi, ki je skrbela za vzgojo in nego otrok. Kljub temu so prisotnost očeta v družini visoko vrednotili. Za zdrav razvoj otrok je bila prisotnost očeta nujna. Vendar pa se očetje niso aktivno vključevali v družinsko življenje, čeprav se je že v preteklosti izpostavljala pomembnost njihovega vključevanja (Zavrl 1999).

V času, ko tradicionalne identitete bledijo, prihaja kontradiktornost moških in ženskih spolnih vlog v ospredje zasebne sfere. Znotraj družine ni več jasno zarisanih vlog, zato se morata posameznika, ki se odločita za skupno življenje, vsakodnevno pogajati o vseh zadevah, od trivialnih stvari kot je vprašanje, kdo bo pomil posodo, do resnih tematik usklajevanja družinskega življenja ter kariere (Beck in Beck-Gernsheim 1995, str. 2).

Družinsko delo je v moderni družini predvsem spolno (v nekaterih segmentih pa tudi starostno) determinirano. Empirične raziskave pa tudi v postmodernosti še vedno ne odkrivajo v delitvi dela v družini opaznejših znakov enakosti med partnerjema (Švab 2001, str. 144). Opravila, ki so bila že tradicionalno vezana predvsem na ženske, ostajajo pretežno njihova naloga. Ženske v večji meri perejo perilo, pospravljajo in čistijo po hiši ali stanovanju, pripravljajo hrano in kuhajo. Moški so zadolženi za manjša popravila v hiši. Skrb za bolne in pomoči potrebne družinske člane je najpogosteje prepuščena ženskam. Nakupovanje hrane je prav tako najpogosteje 'naloga' žensk, čeprav pri tem moški sodelujejo nekoliko bolj kot npr. pri negi bolnih družinskih članov (Kuhar idr. 2006, str. 82).

Alokacija dela je postala družbeno relevantna tematika šele, ko so ženske začele množično vstopati na trg delovne sile. To je svojevrsten paradoks, saj so ženske že pred tem opravljale delo za plačilo na domu, toda to delo je bilo družbeno nevidno, skrito za žensko družinsko vlogo – skrbjo za dom in družino (Švab 2001, str. 150).

Ob dvojni obremenitvi žensk z družinskim delom in službenimi obveznostmi – tu je namesto o dvojni obremenitvi mogoče bolje govoriti o dvojni navzočnosti žensk, saj to postavi žensko pozicijo v povsem drugačno luč in izpostavi predvsem pozitivne aspekte, ki jih prinaša prisotnost žensk tako v javnosti kot zasebnosti – se je distribucija družinskega dela spremenila tako, da so presežke dela namesto moškega partnerja začele prevzemati druge ženske – babice, sosedje, prijateljice. Torej se spremembe v alokaciji družinskega dela prej kot v smeri enakomernejše delitve med spoloma dogajajo na ravni danih vzorcev spolne delitve dela (Rerrich 1996 v Švab 2001, str. 152–153).

Ko govorimo o delitvi dela v družini, ne gre pozabiti še na otroško delo, ki je bilo v določeni obliki v družini vedno prisotno. Tudi to delo, danes predvsem kot oblika pomoči ženskam pri gospodinjskih opravilih in negi mlajših otrok v družini, je spolno asimetrično. Največkrat ga opravljajo deklice (Švab 2001, str. 145). Videti je tudi, da starši v vseh tipih družin, vključno z enostarševskimi, delovno razbremenjujejo otroke, čeprav jih s tem prikrajšajo za pomembne življenjske in delovne izkušnje. Opazna je namreč izrazita odsotnost otrok pri tistih vrstah družinskega dela, kjer bi sicer lahko sodelovali (Kuhar idr. 2006, str. 82).

Glede na statistične podatke ženske v starosti 20–74 let v Sloveniji porabijo za gospodinjska dela (vključno s skrbjo za otroke) dnevno skoraj 5 ur, kar je približno 2,5-krat več časa kot moški (dobri 2 uri in pol). V približno enakem razmerju se kaže poraba časa za nego otroka (ženska v povprečju skoraj 3 ure in pol tedensko, moški slabo uro in pol tedensko). V strukturi gospodinjskih opravil porabijo ženske v Sloveniji za klasična gospodinjska opravila (priprava hrane, pomivanje posode, čiščenje, skrb za oblačila, nakupovanje in skrb za otroke) 88 % svojega časa, moški pa 49 %, za druga/zunanja gospodinjska opravila (vrtnarjenje, gradnja in popravila, vzdrževanje vozil in pomoč drugim gospodinjstvom) pa porabijo moški (51 %) več časa kot ženske (12 %) (prav tam, str. 82).

1. 2. 3. 1 MATERINSTVO

Materinstvo je tisti segment družinskega življenja, pri katerem je v postmodernosti zaznati najmanj sprememb. Še vedno je ključni dejavnik konstituiranja družine in s tem tudi najbolj privlačno polje ideoloških argumentacij. Hkrati pa v mnogočem pogojuje v postmodernosti nastale fenomene, kot sta novo očetovstvo in protektivno otroštvo (Švab 2001, str. 95).

Če primerjamo materinstvo danes s tistim v preteklosti so se gotovo spremenili vsaj nekateri simbolni vidiki razmerja med socialnostjo in naravnostjo materinstva ter razmerja mati-otrok. Kontinuiteta je v tem, da je, ideološko gledano, žensko ontološko bistvo tudi danes močno utemeljeno v biološki reprodukciji. Hkrati pa postmodernost zaznamuje nove dimenzije ženske socialnosti, predvsem množičen vstop žensk v javne segmente družbe – sfero dela, izobraževanja, politike in podobno (prav tam, str. 110). Prav to je na življenjske strategije žensk najbolj vplivalo in je med drugim spremenilo rodnostno vedenje in oblikovanje družin. Danes so ženske večinoma, tako kot moški, zaposlene za polni delovni čas. Materinstvo tako ni več ekskluzivna ženska identiteta in prioriteta v življenju ženske. Vedno več žensk se ne

odloča za materinstvo, ideologija obveznega materinstva izgublja pomembnost. Pri tem pojavu gre verjetno bolj kot za odklanjanje te vloge za spreminjanje prioritet v življenju posameznic in za časovno fleksibilizacijo možnosti odločanja za materinstvo, ki se največkrat realizira kot odlašanje materinstva na poznejša leta. Prelaganje materinstva oz. starševstva pa ni (samo) posledica svobodne subjektivne odločitve žensk, kot bi se morda zdelo na prvi pogled, ampak je pogojeno tudi z objektivnimi pogoji. Takšno reproduktivno vedenje je že postalo družbena norma, ustaljeni vzorec, ki ga ženske večinoma ne morejo zaobiti (Švab 2006, str 73–74).

Še vedno pa je v naši družbi močno prisotno mnenje, da je materinstvo bistvenega pomena v družini. Materam je pripisana vloga glavnega vzgojitelja in skrbnika. Pri vzgoji otrok so sicer družinam v pomoč tudi družbene institucije. Zato Brajša (1987, str. 39) trdi, da so starši samo člani ožje skupine, ki se ukvarja z vzgojo otrok, pri čemer so ostali člani predstavniki šole, sosesčine ter razne strokovne službe. Materinstvo tako ne predstavlja mati sama, ampak mati z družbenim okoljem, kjer tudi otrok zaseda določeno vlogo in prevzema večjo stopnjo odgovornosti. To pa ne pomeni konca materinstva ter izenačitve matere z okoljem pri vzgoji otroka, saj materinstvo je in ostaja biološko, psihološko in družbeno zagotovljena funkcija matere, ne glede na ideološka in politična prepričanja (prav tam, str. 62–63).

Tudi notranje družinske spremembe kažejo, da se družbeni pomen materinstva v postmodernosti le še krepi. Podatki prav tako kažejo, da se temeljna načela organizacije vsakdanjega družinskega življenja niso veliko spremenila oziroma da je spreminjanje v smeri enakovrednejše delitve dela in s tem razbremenitve žensk zelo počasno (Švab 2001, str 115).

1. 2. 3. 2 OČETOVSTVO

Medtem ko ostaja materinstvo v temeljih domala nespremenjeno, sociologi (Rener 2006, Švab 2001, Rener, Humer, Žakelj, Vezovnik, Švab 2008) ugotavljajo, da ko govorimo o spreminjanju družinskih vlog, je to najbolj očitno pri pojavu t. i. novega očetovstva.

Če je bila v moderni meščanski družini vloga očeta le ekonomska, torej vloga hranitelja družine, danes ni tako. Sodobni očetje so tesno vpeti v skrb za svoje otroke. Ta trend lahko zaznamo od sedemdesetih let dvajsetega stoletja dalje, gre za premik od patriarhalnega družinskega modela v novo očetovstvo. Razlog za spremembe je v spremembi ideologije očetovstva, v večjem številu zaposlenih žensk v preteklih desetletjih. Spremenilo se je samo

mišljenje, da si je delo potrebno deliti, zato moški prevzamejo del tradicionalno ženske skrbi za otroke. Po raziskavah zaposlene ženske v Sloveniji dnevno namenijo gospodinjstvu 4 ure in 24 minut, moški pa 2 uri in 24 minut. Od tega ženske namenijo otrokom 24 minut, moški pa le 10 minut dnevno. Trend vodi v povečanje časa preživljanja očetov s svojimi otroki (Rener, Švab, Žakelj, Humer 2005). Skladno s tem meni Brajša (1987, str. 106), naj oče prihodnosti ne bo le hranitelj in zaščitnik materinstva, temveč naj bo roditelj, ki se pri opravljanju starševskih nalog nenehno izmenjuje z materjo, pri tem pa ne ločuje materinske naloge od očetovskih. Ta oče sodeluje pri otrokovem socialnem in čustvenem razvoju, ne glede na spol otroka.

Danes so moški tudi del procesa nosečnosti, ki je bila v preteklosti izključno domena žensk. Aktivno se vključujejo in se na ta način počasi prilagajajo na starševsko vlogo. Pogosti so skupni obiski ginekologov in obiskovanje ultrazvokov (Rener, Švab, Žakelj, Humer 2005). Vse bolj se propagira prisotnost moških pri porodu, tako da le malokateri porod poteka brez bodočih očetov. Pomembno je, da se moške vključi že med samo nosečnostjo in da se tako postopoma pripravljajo na vlogo očeta (prav tam).

Kljub temu, da v Sloveniji opažamo spremenjene vloge očetov, se pojav novega očetovstva, ki se kaže predvsem v aktivnejšem vključevanju v družinsko delo, skrb za otroke, še ne razvija tako intenzivno, kot kažejo trendi v zahodnih družbah. Sodobni moški si želijo bolj skrbeti za otroke in z njimi vstopati v tesnejša razmerja kot njihovi očetje, pripravljeni so povečati svoj delež v družinskem delu, še posebej, če so njihove partnerke zaposlene (Švab 2006, str. 75). Raziskave (Van Dongen 1995, Rener, Švab, Žakelj, Humer 2005 in 2006) zaznavajo povečana očetovska prizadevanja in tudi dejansko večjo vpletenost v skrb za otroke, vendar ženske še vedno prevzemajo poglobitni delež na tem področju (Švab 2006, str. 75). Ko govorimo o aktivnem očetovstvu, se ta trenutno navezuje na nego in igro z otroki. Ne navezuje pa se na ostala družinska dela, npr. gospodinjstvo (Rener idr. 2005, str. 4).

Ne glede na vsa prizadevanja po aktivnejšem vključevanju moških v družinsko življenje, je hkrati njihova odsotnost postala popolnoma legitimna. »Družbena legitimizacija neprisotnosti je najbolj vidna v naraščanju deleža enostarševskih družin, v veliki večini žensk z otroki.« (Švab 2001, str. 124).

1. 2. 3. 3 OTROŠTVO

Otroštvo je po besedah A. Puhar »/.../ življenje v tisti zgodnji dobi, ki mora preteči, preden človek prestopi v svet odraslih ljudi ter mu je dovoljena pravica do lastnih odločitev in samostojnih dejanj, hkrati pa tudi do subjektivne odgovornosti zanje.« (Puhar 2004, str. 7).

V predindustrijskih družbah in tudi v družbah klasične moderne oz. v prvi fazi industrializacije so potrebovali otroke najprej zaradi ekonomskih razlogov: kot delovno silo doma in na kmetiji, kot starostno zavarovanje za starše, kot dediče posesti in imena. Otroci so bili torej na splošno dobrodošli, pogosto in predvsem, če je šlo za prvorojence in sinove, tudi močno zaželeni. Pa vendar ni bilo vedno tako. Če je bilo otrok preveč in je bila družina prevelika, so bili otroci nezaželeni, odvečni. Tu ni bilo veliko prostora za izražanje toplih čustev do otrok (Ule 2003, str. 57).

V drugi polovici dvajsetega stoletja pa se ekonomija in starševstvo začenjata ločevati. Ko se je z industrializacijo začela spreminjati družina kot ekonomska enota, so ekonomske prednosti starševstva postopoma stopile v ozadje, na njihovo mesto pa so stopili stroški. Zaradi potrošniške družbe, ki je v otrocih odkrila nov pomemben trg, finančni stroški za otroke strmo naraščajo. Ljudje, ki se danes odločajo za otroke, tega zanesljivo ne počnejo zato, ker bi imeli od njih materialne prednosti ali koristi. V ospredje stopijo drugi motivi za starševstvo, ki sodijo predvsem med emocionalne potrebe staršev (prav tam, str. 57).

Jasno je postalo, da starši ne potrebujejo več otrok v svojem življenju zaradi ekonomskih razlogov. Toda otroci še vedno bistveno potrebujejo odrasle. Ne potrebujejo le odraslih, pač pa starše (biološke in socialne), ki so motivirani za to, da so jim v emocionalno in socializacijsko podporo. V tem smislu sta skrb in vzgoja otrok neki vidik človeške družbe, ki ni zelo izpostavljen spremembam. Tudi časa, ki je potreben za ljubezen in potrpljenje staršev, ne more zamenjati noben tehnični nadomestek (prav tam, str. 56).

Kljub temu se s hitrim spreminjanjem družinskega življenja in družbenih pogojev nasploh spreminja tudi otroštvo in njegovi pomeni. A. Švab (2001, str. 135) v zvezi s tem poudarja, da se v postmodernosti vedno bolj intenzivira pozornost do blaginje otrok. Proces spreminjanja otroštva označuje s pojmom 'protektivno otroštvo', ki vključuje intenzivno skrb za otroke, njihovo blaginjo, izobraževanje ipd. Protektivno otroštvo pomeni ustvarjanje diskurzivnega prostora, znotraj katerega so otroci percipirani kot individuumi, katerih avtonomijo je potrebno varovati in ohranjati, hkrati pa vključuje tudi proces razlikovanja otrok od odraslih

in povečanega nadzora nad otroki (James, Jenks, Prout 1998 v Švab 2006, str. 80). Ta se kaže v prizadevanjih, da bi jih obvarovali pred fizičnimi, seksualnimi in moralnimi nevarnostmi (Rose 1991 v Švab 2001, str. 136).

V zadnjih desetletjih je vzporedno z deinstitutionalizacijo družine tako prišlo celo do krepitve starševske odgovornosti do svojih otrok. Prišlo je do normativne ureditve starševske odgovornosti. Tradicionalna jedrna družina je sicer poudarjala osebno odgovornost staršev, predvsem matere za vzgojo otrok. Toda v povezavi z učinkovitimi metodami nadzora rojstev je nastal normativni kompleks odgovornega starševstva, ki je zavezujoč za oba starša. Gre za to, da se par odloča, da bo imel otroke le tedaj, ko bo zares lahko dobro poskrbel zanje. Rezultat tega je med drugim sedanja nizka stopnja rodnosti (Ule 2003, str. 56–57).

Ravno zato, ker starševstvo ni več nekaj naravnega, spontanega, ampak je stvar premišljene individualne odločitve, so se povečale tudi zahteve po zdravem in popolnem otroku. »Tako ni več dovolj sprejeti otroka takšnega kakršen je, z vsemi njegovimi fizičnimi in mentalnimi posebnostmi in pomanjkljivostmi. /.../ Pomembno je, kolikor je le mogoče, popraviti te pomanjkljivosti in spodbujati razvijanje sposobnosti.« (Beck in Beck-Gernsheim 1999 v Švab 2006, str. 80–81). Pomembna ovira pri odločanju za otroka je tudi porast vzgojnih, socializacijskih, časovnih, finančnih zahtev, ki se v sodobni družbi povezujejo z otrokom. Seznam nujnosti, ki je vezan na predstavo o odgovornem starševstvu, je dolg: od otroških sob do počitnic, igrač in športa, glasbenih, plesnih in jezikovnih tečajev in ne nazadnje vse bolj podaljšanega izobraževanja in podaljšane materialne skrbi za otroke. Te zahteve se prek medijev širijo v zavest sedanjih ali potencialnih staršev (Ule 2003, str. 58). »Otroštvo postaja vse bolj projekt, ki potrebuje skrben nadzor, stalen nadzor razvojnih stopenj in vodenje. Otrok postaja na nov način odvisno bitje, ki stalno potrebuje prisotnost odraslih oseb, ki definirajo, skrbijo, svetujejo, upravljajo s sedanjimi in prihodnjimi duševnimi in telesnimi potrebami otroka. To upravljanje traja, dokler traja odnos odvisnosti, in ta se pri otrocih neznansko daljša.« (prav tam, str. 59).

1. 2. 4 SKLEP

Družina, ki je še vedno temeljna družbena institucija, se spreminja. V zadnjih nekaj desetletjih opazamo spremembe družinskega življenja, ki jasno kažejo na to, da se družine odmikajo od modernega modela nuklearne družine kot neolokalne skupnosti, sestavljene iz heteroseksualnih poročenih parov z otroki. Vedno večje je zavedanje o prisotnosti ter sprejemanju alternativnih družinskih oblik. Z vsakokratno generacijsko spremembo vrednot se namreč spremeni tudi način družinskega življenja. V preteklosti prevladujoče razširjene družine so zamenjale manjše, odcepljene družine, v katerih se pojavljajo tudi drugačne vrednote in ideali družinskega življenja. Hkrati se spreminjajo družinske vloge in delitev družinskega dela (Švab 2006, str. 63).

Kljub temu, da se družinsko življenje pozne modernosti spreminja, to še ne pomeni, da gre za radikalen rez z modernimi značilnostmi družine. Družina ostaja tudi danes pomembna družbena institucija in nič ne kaže, da spremembe pomenijo tudi njen propad (Švab 2001). Družino v marsičem zaznamujejo moderne dimenzije, še vedno je na primer nosilka dveh osrednjih družbenih funkcij: socializacije otrok in psihične stabilizacije odraslih posameznikov. Spremembe pomenijo uveljavljanje spreminjanja in raznolikosti kot temeljnega načela delovanja družine (Švab 2006, str. 63–64).

II. DEL

2. 1 MLADINSKA KNJIŽEVNOST

Mladinska književnost kot posebni del književnosti je na evropski ravni razvidneje stopila v optiko literarne teorije šele v drugi polovici petdesetih let dvajsetega stoletja. Do tedaj so besedila iz področja besedne tvornosti za mladino v pretežni meri obravnavali v okvirih pedagogike, kar pa z drugimi besedami povedano pomeni, da so pisanje za mladino od njegovega vznika naprej in tudi vrednotenje le-tega pomenljivo usmerjali normativi pedagoških teorij v posameznih obdobjih. To se je dogajalo kljub teoretičnim izhodiščem, da mora biti mladinsko delo umetniška storitev. Prvi izrazitejši poskusi, da bi se besedno ustvarjanje za mladino izvilo iz okvirov pedagogike in uveljavilo v območju literature se pri nas pokažejo z Levstikovo pesniško prakso in z njegovimi ter sočasnimi Stritarjevimi teoretičnimi pogledi (Kobe 1987, str 7–8).

Danes mladinsko književnost opredeljujemo kot naslovniško zvrst književnosti – njeno bistvo je umetniškost. Izhaja iz avtorjevega doživljanja otroštva, od nemladinske književnosti pa jo ločujejo oblikovne in vsebinske značilnosti (motivi, teme, žanri). Namenjena je predvsem mlademu bralcu, najbolj kakovostna nagovarja tudi odraslega bralca, kar pomeni, da je naslovniško univerzalna (Saksida 2001, str. 405). Osrednje značilnosti mladinskih del so humor, zvočnost, igrivost, (otroška) izkušnja in čudenje, hkrati pa je v njih zaznati tudi t. i. tabu teme oz. 'male proteste'. Bistvena za povojno in predvsem za sodobno mladinsko književnost je pestrost vrst, motivov in tem, kar pomeni, da mladinske književnosti ni mogoče zvesti le na eno prevladujočo vrsto ali tematski sklop (prav tam, str. 406).

Sodobne teoretične opredelitve besedno zvezo mladinska književnost uporabljajo kot nadpomenko, ki zajema otroško književnost in najstniško književnost (prav tam, str. 406). Najbolj razvejana zvrst mladinske književnosti je proza, saj zajema primere tako pravljичnega kot resničnostnega pripovedništva ter celo avtobiografske zapise. V posebno kategorijo gre uvrščati slikanico, njej namreč jezikovna in likovna govorica predstavljata neločljivo celoto (prav tam, str. 406).

2. 2 RAZVOJ SLOVENSKE MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI S POUDARKOM NA OBDOBJU SODOBNE SLOVENSKE MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI

Razvoj mladinske književnosti v Sloveniji je podoben razvoju mladinske književnosti v Evropi. Literarnozgodovinsko slovensko mladinsko književnost delimo na pet obdobj. Prvo je predliterarno obdobje – čas začetkov slovenske književnosti od leta 1550 do 1850, v katerem je bil otrok oz. mladostnik le posreden naslovnik (Trubar, Krelj), predvsem v neliterarnih besedilih z versko ali poučno (Vodnik) vsebino. V času romantike in realizma so številna besedila v procesu literarne recepcije postala mladinska (Prešeren: Povodni Mož, Levstik: Martin Krpan). Drugo obdobje (1848/50–1900) je obdobje literarnega začetka oz. izdaje prve posvetne revije *Vedež* ter nemladinskih avtorjev z mladinskimi besedili. Predstavnik tega obdobja sta Levstik in Stritar. Tretje obdobje (1900–1950) je obdobje Otona Župančiča, njegove izrazite poetike spoštovanja otrok ter nastajanja ilustracij in prvih slikanic. V tem obdobju za mladino ustvarjajo še Kosovel, Ribičič, Bevk, Voranc, Seliškar in drugi. Četrto obdobje (1950–1990) je obdobje inovacij in različnih avtorskih poetik in sodobnih klasikov (Pavček, Kovič, Vegri, Grafenauer, Makarovič idr.) ter obdobje institucionalizacije mladinskih knjižnic. V tem času je prišlo do izrazitega razvoja avtorskih poetik in prehoda od socialnega realizma k fantastični pripovedi, premika od ruralnega k urbanemu in do tematskih sprememb, ki so bile najprej zaznamovane s koncem druge svetovne vojne, nato pa z družbenimi spremembami ob koncu 20. stoletja. Peto obdobje v razvoju slovenske mladinske književnosti nastopi po letu 1990, v času velikih družbenih sprememb ne le v Sloveniji, temveč tudi po Evropi. Zanj so značilni podobni trendi kot v evropski mladinski književnosti. Zlasti izraziti so problemska tematika, pluralizem, dvojni naslovnik, subverzivnost v mladinski književnosti (Blažić 2008, str. 177–183).

V obdobje sodobne slovenske (mladinske) književnosti uvrščamo dela, ki so nastala po letu 1950, in sicer v obdobju modernizma (1950–1975) in obdobju postmodernizma (od leta 1975 naprej). V tem obdobju je opazen velik napredek na področju literarne produkcije. Znotraj obdobja sodobne slovenske mladinske književnosti se uveljavlja še nadaljnja delitev, po kateri imenujemo obdobje od leta 1950 do leta 1970 obdobje sodobne klasike, drugo od leta 1970 do leta 1990 je prehodno obdobje, tretje od leta 1990 dalje pa je obdobje problemske tematike (Uvod v ... 2009).

2. 2. 1 SODOBNA PRAVLJICA

V območju sodobne iracionalne pripovedne proze za mladino se v svetu in na Slovenskem uveljavlja posebna kategorija tekstov, ki jo poimenujemo sodobna umetna pravljica ali krajše sodobna pravljica. Sinonimno se v slovenski kritiki in strokovni publicistiki uporabljajo še drugi izrazi, kot npr. 'moderna pravljica', 'fantazijska pravljica', 'moderna fantazijska pravljica', 'antipravljica', 'moderna domišljajska zgodba', 'domišljajska pripovedka' (Kobe 1987, str. 157). Zgledi tega literarnega vzorca so 'umetna', se pravi avtorska dela. Prilastek sodobna opozarja na dejstvo, da je dogajanje praviloma vpeto v sodobni prostor in čas. Termin sodobna pravljica imamo za ustrežnejšega od termina moderna pravljica, ker se izraz 'sodoben/sodobna' zdi širši, bolj odprt, nima zoževalnega prizvoka, ki ga izraz 'moderen/moderna' utegne imeti v smeri trenutne modnosti: 'po modi', 'sledeč modnemu trendu' (Kobe 1999, str. 5).

Termin sodobna pravljica je krovno poimenovanje za dva vzorca besedil s specifičnimi iracionalnimi prvinami. To sta: **kratka sodobna pravljica** in **obsežna sodobna pravljica ali fantastična pripoved** (prav tam, str. 6).

Kratka sodobna pravljica je še dokaj neraziskan literarni vzorec. Na Slovenskem je doživel pravi razcvet v drugi polovici dvajsetega stoletja. Besedila kratke sodobne pravljice so krajšega obsega, s tem pa je povezana tudi stopnja zgodbene razvitosti in hkrati bralna oz. doživljajska zahtevnost besedil. Glede na glavni literarni lik je kratka sodobna pravljica razvila več različic, med katerimi zavzema osrednje mesto kratka sodobna pravljica z otroškim glavnim literarnim likom. Ta besedila tematizirajo kategoriji 'otrok'/'otročstvo' in s tem izpričujejo svojo naravnost na otroškega sprejemnika kot poglobljeno ciljno skupino (prav tam, str. 6).

Temeljna tema, snov oz. motiv kratke sodobne pravljice z otroškim glavnim literarnim likom je otroški doživljajski svet in igra. Dogajanje je pogosto skrženo na droben izsek iz otrokovega vsakdanjika. Glavni literarni lik je sodoben mestni otrok v starostnem razponu od predšolskega do zgodnejšega šolskega obdobja. Liki odraslih ljudi so pogosto navzoči, lahko pa tudi umanjajo. Kadar so med nastopajočimi liki, imajo praviloma stransko vlogo, središčno pomemben je praviloma svet otrok. Značilna stalnica je vdor irealnih/iracionalnih/fantastičnih prvin v realni vsakdanjik otroškega literarnega lika. Irealna/iracionalna raven dogajanja omogoča razreševanje vsakršnih psihičnih stisk in problemov, ki jim otroški lik v realni vsakdanjosti ni kos. Dogajalni prostor in čas sta na realni ravni dogajanja razvidna

sodobnost. Dogajalni prostor je običajno natančneje določen in razpoznaven kot sodobno mestno okolje s specifičnim urbanim utripom, ki ga zaznamujejo dosežki sodobne civilizacije in tehnologije. Kratka sodobna pravljica z otroškim glavnim literarnim likom praviloma ne moralizira. Ne pozna moralnega nauka, kakršnega sporočajo zgledi ljudske pravljice in po njihovem modelu nastale klasične umetne pravljice. Razvidna drža piscev je ta, da so 'na strani' otrok: zagovarjajo in z veliko empatijo osvetlujejo otroški način doživljanja sveta, kategorijo 'otročstvo' razbirajo kot 'prvotno besedilo življenja' (prav tam, str. 7–11).

Ko je literarnim ustvarjalcem postal zanimiv otroški doživljajski svet, svojevrstnost otrokove igre in mišljenja, se je razmahnila **obsežna sodobna pravljica ali fantastična pripoved**. Ta ima podobne značilnosti kot kratka sodobna pravljica, le da je daljša po obsegu (besedilo je obsežnejše, vendar je zgodba običajno razdeljena v krajša poglavja, ki vsako zase predstavlja zaključeno bralno enoto) in ima manj pravljinih in več fantastičnih značilnosti. Za to vrsto sodobne pravljice je prav tako značilen otroški zorni kot, ki osvetluje svet odraslih na poseben, večkrat samosvoje kritičen ali vsaj hudomušno zbadljiv način (Kobe 1982, str. 9–10). Temeljna značilnost fantastične pripovedi je vdor fantastike (čudežni in izmišljeni dogodki, osebe, čas, kraj in predmeti) v svet realnosti, kar v zgodbi vzpostavi dve ravni dogajanja – realni in irealni svet, med katerima prehaja glavni junak. Obe ravni dogajanja pomenita dve enakovredni resničnosti, združeni v enovito celoto. Kategoriji čas in kraj dogajanja sta povsem razvidni in natančno opisani. Dogajanje v zgodbi je največkrat postavljeno v avtorjev sodobni čas in je skrčeno na del otrokovega vsakdanjika (dom – odhod od doma in dogodivščina, pustolovščina, potovanje – varna vrnitev domov). Besedilo natančno opisuje glavne junake, ki so osebe iz resničnega sveta, največkrat otroci. Liki odraslih ljudi imajo načeloma stransko vlogo. Ob vdoru fantastičnega sveta v zgodbo, so književni junaki začudeni, presenečeni, navdušeni ali prestrašeni. Posebnosti in nenavadnosti se vseskozi dobro zavedajo in torej zanje irealni svet ni samoumeven, kot je to v ljudskih pravljicah. Vzrok za pojav irealnega sveta je lahko stiska, problem, osamljenost, potreba po igri, neuresničena želja, bolezen (prav tam, str. 10–11).

Glavne motivno-tematske in morfološko-strukturne značilnosti kratke sodobne pravljice in obsežne sodobne pravljice ali fantastične pripovedi so v nadaljevanju prikazane še tabelarično.

Tabela 1: Motivno-tematske in morfološko-strukturne značilnosti kratke sodobne pravljice in obsežne sodobne pravljice ali fantastične pripovedi (Blažić 2004/05, str. 29):

Motivno-tematske in morfološko-strukturne značilnosti / stalnice	KRATKA SODOBNA PRAVLJICA	OBSEŽNA SODOBNA PRAVLJICA/FANTASTIČNA PRIPOVED
Obseg	- Kratka 1,5–10 strani - Sodobna – sodobnost, današnji čas in prostor - Pravljica – pravljичne značilnosti, pravljичnost	- Obsežna 200–300 strani - Sodobna – sodobnost, današnji čas in prostor - Pravljica – pravljичne, fantastične značilnosti; manj pravljичnosti, več fantastičnosti
Temeljna tema, snov, motiv	- Otroški doživljajski svet in igra	- Otroški doživljajski svet in igra
Sintetična dogajalna linija (droben izsek)	- Dogajanje je pogosto skraćeno na droben izsek iz otrokovega vsakdanjika	- Dogajanje je pogosto skraćeno na del otrokovega vsakdanjika - Del – uvodni del: dom (realen svet; realen dogajalni okvir) - Del – osrednji del: odhod od doma in dogodivščina, pustolovščina, potovanje (irealen svet, fantastična raven dogajanja) - Del – sklepni del: varna vrnitev domov
Glavni literarni lik	- Sodoben mestni otrok (od predšolskega do zgodnjega šolskega obdobja) - Igra kot pomembna otrokova aktivnost - Otrok doživlja realni in irealni svet kot enakovredna	- Sodoben mestni otrok (od predšolskega do zgodnjega šolskega obdobja) - Igra kot pomembna otrokova aktivnost - Otrok doživlja realni in irealni svet kot enakovredna - Glavni literarni lik je otrok, individuum, ni tip, subjektivne značilnosti, ime
Liki odraslih ljudi	- Navzoči - Stranska vloga - Sekundarna funkcija	- Navzoči - Stranska vloga - Sekundarna funkcija
Ravni dogajanja	- Dogajanje poteka na dveh ravneh dvodimenzionalnost – dvoplastnost dogajanja - Začetek in sklep – ena raven dogajanja (resnični vsakdanjik)	- Dogajanje poteka na dveh ravneh dvodimenzionalnost – dvoplastnost dogajanja - Začetek in sklep – ena raven dogajanja (resnični vsakdanjik)

	otroškega literarnega lika) - Osrednji del – druga raven dogajanja (fantastična dežela) - Linearno dogajanje: R – F – R - Linearno dogajanje: F – R – F	otroškega literarnega lika) - Osrednji del – druga raven dogajanja (fantastična dežela) - Linearno dogajanje: R – F – R - Linearno dogajanje: F – R – F - Plastovito: R – F – R – F – R – F
Bivanjske sposobnosti (razlika: otroci – odrasli)	- Književne osebe iz sveta odraslih ostajajo na realni ravni dogajanja - Književne osebe iz sveta otrok se selijo iz realnega v irealni svet	- Književne osebe iz sveta odraslih ostajajo na realni ravni dogajanja - Književne osebe iz sveta otrok se selijo iz realnega v irealni svet
Vzrok oz. povod za vdor fantastičnih prvin	- Vzrok za vdor irealnih prvin je REALEN (stiska, problem, osamljenost, potreba po igri, neuresničena želja, bolezen)	- Vzrok za vdor irealnih prvin je REALEN (stiska, problem, osamljenost, potreba po igri, neuresničena želja, bolezen) - Stranski liki (otroci, odrasli) se začudijo fantastičnemu svetu oz. dvodimenzionalnosti
Pripovedovalec, pripovedna perspektiva (otroški zorni kot)	- Avktorialni pripovedovalec, vsevedni pripovedovalec - Otroški zorni kot / otroška perspektiva oz. personalni pripovedni položaj; subjektivne prvine	- Avktorialni pripovedovalec, vsevedni pripovedovalec - Otroški zorni kot / otroška perspektiva oz. personalni pripovedni položaj; subjektivne prvine - Predstavljena oz. Pripovedovana s stališča nedolžnega otroka (literarnega lika)
Dogajalni prostor in čas	- Realna raven: čas je sodobnost, prostor je sodobno mestno okolje (urban utrip)	- Notranji – subjektivni čas (doživlja ga glavni otroški lik) in - Zunanji – objektivni (doživljajo ga odrasli)
Moralni nauk	- Ne pozna moralnega nauka, ne v smislu ljudskih pravljic in ne kot zgledi klasičnih avtorskih/umetnih pravljic, ki se naslanjajo na model ljudskih pravljic - Pisec je na strani otrok, zagovarja ga, z empatijo osvetljuje otroški način doživljanja sveta	- Ne pozna moralnega nauka, ne v smislu ljudskih pravljic in ne kot zgledi klasičnih avtorskih/umetnih pravljic, ki se naslanjajo na model ljudskih pravljic - Pisec je na strani otrok, zagovarja ga, z empatijo osvetljuje otroški način doživljanja sveta - Sporočilo za otroke in sporočilo za odrasle

Analiza književnih besedil v nadaljevanju je narejena na osnovi motivno-tematskih značilnosti kratke sodobne pravljice.

III. DEL

3. 1 RAZISKOVALNI PROBLEM

3. 1. 1 NAMEN RAZISKAVE

Namen raziskave je ugotoviti, ali so se na ravni prikazovanja družinskega življenja v sodobni mladinski književnosti zgodile spremembe, ki so v skladu z značilnostmi in trendi, ki jih na področju družinskega življenja s pomočjo socioloških (empiričnih) raziskav ugotavljamo v družbeni realnosti.

3. 1. 2 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

Kot vodilo pri izpeljavi raziskave smo si vnaprej pripravili okvirna raziskovalna vprašanja, na katera bomo skušali odgovoriti:

- S katerimi oblikami družinskega življenja se srečujemo v delih sodobne slovenske mladinske književnosti?
- Ali se v upodobljenih družinah dogajajo spremembe v sestavi družinskih članov? Če da, kakšne?
- Kakšna je vloga posameznih članov upodobljenih družin v življenju njihove družine?

3. 1. 3 RAZISKOVALNE HIPOTEZE

H – Upodobitve družin in družinskega življenja v delih, ki so izšla v obdobju od leta 1950 do leta 1970 se razlikujejo od upodobitev družin in družinskega življenja v sodobnih delih, ki so v našem prostoru izšla v obdobju od leta 1990 do danes. V teh dveh obdobjih se je v mladinski književnosti prikaz podobe družine spremenil v smeri značilnosti in trendov, ki jih na področju družinskega življenja s pomočjo socioloških (empiričnih) raziskav ugotavljamo v družbeni realnosti.

H 1 – V obdobju od leta 1950 do 1970 kot oblika družine prevladuje jedrna dvostarševska družina (družina, v kateri sta prisotna oba starša), v obdobju od leta 1990 dalje pa se kaže proces pluralizacije družinskih oblik.

H 2 – V obdobju od leta 1950 do 1970 se sestava družinskih članov ne spreminja, v obdobju od leta 1990 dalje pa prihaja do sprememb v sestavi družinskih članov, predvsem do sprememb oblike družine zaradi ločitve staršev.

H 3 – Odrasli člani družine (tako ženske kot moški) so v obeh primerjanih časovnih obdobjih zaposleni. V delitvi družinskega dela je opazna spolna determinacija, ki je v drugem obdobju vse manjša. Otroci niso obremenjeni z družinskim delom in imajo dovolj časa, da se (samostojno) igrajo.

3. 2. METODOLOGIJA

3. 2. 1 OSNOVNA RAZISKOVALNA METODA

V ospredju obravnave bo vsebinski vidik, zato se bomo poslužili oblike hermenevtične analize. Hermenevtika pomeni učenje o razlaganju, tolmačenju in razumevanju nekega besedila, simbola, znaka. Najprej se je povezovala z razumevanjem in interpretacijo predvsem teoloških besedil (Vogrinc 2008, str 59). Pri hermenevtičnem pristopu gre torej za preučevanje besedila. Njegova glavna ideja je, da mora raziskovalec, ki analizira tekst, poiskati sporočilo teksta z vidika avtorja tega teksta (Bryman 2004 v Vogrinc 2008, str. 59). Pri tem pa so mogoče različne razlage iste izkušnje, saj je interpretacija izkušnje vedno pogojena z interakcijami, ki jih imajo posamezniki z drugimi osebami (Vogrinc 2008, str 60).

3. 2. 2 IZBOR REPREZENTATIVNIH DEL

Za našo analizo smo izbrali tri dela iz prvega obdobja sodobne mladinske književnosti (1950–1970): *Moj dežnik je lahko balon* (1955) pisateljice Ele Peroci, *Drejček in trije Maršovčki* (1961) pisatelja Vida Pečjaka ter *Ena na visokih petah* (1967) pisateljice Marje Cerkovnik ter tri dela iz zadnjega obdobja sodobne mladinske književnosti (1990–danes): *Kaja in njena družina* (1999) pisateljice Polonce Kovač, *Zvezda s čepico* (2003) pisatelja Slavka Pregla ter *O deklici, ki ni mogla zaspati* (2006) pisateljice Milice Šturm. Da bi izbrali zares reprezentativna dela, smo upoštevali dela, ki so obravnavana v literarno-vednih razpravah o mladinski književnosti ter besedila, ki so navedena v obstoječih reprezentativnih izborih (priporočilni sezname mladinskih knjig). Izbirali smo med deli, ki so namenjena in pisana za

otroke do trinajstih let. Opirajoč se na izhodišča teorije o faznem razvoju otrokovih bralnih nagibov je to obdobje, ko je otrok še pod vplivom pravljčnosti (Simončič 1965 v Kobe 1984, str. 8), zato smo obravnavali predvsem pravljčna besedila.

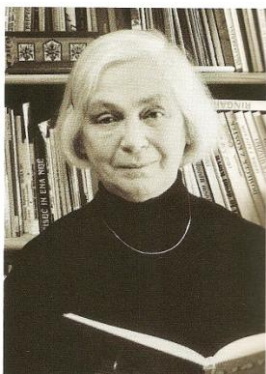
3. 3 ANALIZA IN INTERPRETACIJA

3. 3. 1 SODOBNA SLOVENSKA PRAVLJICA OD LETA 1950 DO LETA 1970

Zavest o nujnosti estetske oblikovanosti pripovednih besedil za mladino in težnja po umetniškem učinku le-teh se je oblikovala zelo počasi. V prevladujoči poetiki aktivistične vojne resničnostne pripovedi pravljica kot izmišljena zgodba s tipičnimi liki, ki naj v nove čase ne bi sodili, ni bila priljubljena literarna vrsta. Sredi petdesetih in na začetku šestdesetih let se pojavijo dela, ki napovedujejo odmik od realistične ali celo aktivistične mladinske književnosti, čeprav ohranjajo opazno etično poantiranje. S tem je bil vzpostavljen temelj, na katerem se lahko začne graditi sodobna, z vzgojnostjo in teznostjo neobremenjena proza s širokim poetiškim in motivno tematskim razponom (Saksida 2001, str. 429–430). Sodobna pravljica je na mesto osrednjega literarnega lika postavila otroški lik, s tem pa kot osrednjo temo uvedla otroški doživljajski svet in igro.

3. 3. 1. 1 ELA PEROCI: *MOJ DEŽNIK JE LAHKO BALON*

O avtorici:

Ela Peroci se je rodila leta 1922 v Svetem Križu pri Rogaški Slatini. V Ljubljani je končala učiteljsiše, nato diplomirala iz pedagogike na ljubljanski Filozofski fakulteti. Po drugi svetovni vojni je učiteljevala v različnih krajih, nato je bila novinarka pri mladinskih časopisih in do upokojitve urednica v mladinski redakciji slovenskega Radia. Pisala je poezijo za odrasle in prozo za mladino (Kobe 1996, str. 321). Umrla je leta 2001 v Ljubljani.

Kratek povzetek vsebine:

Glavna književna junakinja je deklica Jelka. Poleg nje v pravljici nastopajo stranske književne osebe: dedek, babica, oče, mati, teta in mlajša sestra. Ti člani Jelkine družine ostajajo v ozadju, na robu dogajanja. Književni čas je sodobni. Književno dogajanje poteka na dveh ravneh: realni in irealni. Začetek in sklep dogajanja sta umeščena v resnični vsakdanjik v sodobnem mestnem okolju (Ljubljana). V težavah pa se glavna književna junakinja zateče v deželo Klobučarijo (Tivoli), ki predstavlja domišljjski književni prostor. Dogajanje je skrčeno na droben izsek iz dekličinega vsakdanjika. Odrasli člani Jelkine družine so hudi na Jelko zaradi izgubljene nove rdeče žoge. S tem sprožijo dekličino psihično stisko. Da bi se Jelka izognila vzgojni pridigi odraslih in našla izgubljeno žogo, se s pomočjo svojega dežnika (čarobni rekvizit), ki postane balon, zateče v pravljичni svet, deželo Klobučarijo. V tej deželi so na cvetličnih gredah namesto rož rasli klobuki. Tu se Jelka počuti srečno, ker se lahko igra s svojimi vrstniki (iz domače ulice), s katerimi ji je v realnem vsakdanjiku igra prepovedana. Z Miškom se ne sme igrati, ker se rad pretepa, s Čenčo, ker ima ošpice, s Piko, ker kašlja, Cenček in Jurij pa se s punčkami ne igrata. Tu pa se vsi veselo igrajo skupaj in so vsi prijatelji. Doma so bili hudi na Jelko, ker jim dela toliko skrbi. Ko pa vidijo, da je deklica našla žogo in jim prinaša darila – za vsakega svoj čudežni klobuk, so se vsi razveselili. Nadeli so si klobuke in vsak je postal to, kar si je od nekdanj želel. Nazadnje je dala klobuk »/.../ majhni deklici, tako majhni, da je doslej niti opazili nismo. Tej deklici je ime Anka in je Jelkina edina in najljubša sestra.« (Peroci 2008, str. 16).

Analiza družine deklice Jelke:

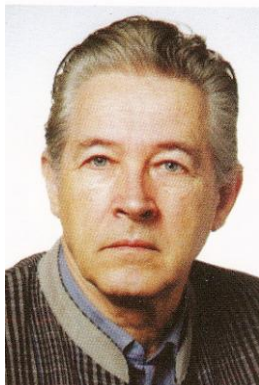
Jelka živi v razširjeni družini, ki jo sestavljajo oče, mati, dve hčeri (torej glavna junakinja in njena mlajša sestra) Jelka in Anka, dedek, babica ter teta. Vsi živijo skupaj in v sestavi družinskih članov se ne zgodijo spremembe.

V Jelkini družini lahko opazimo pojav protektivnega otroštva. Odrasli člani družine Jelko ves čas nadzirajo in so strogi. V želji, da bi jo obvarovali pred nevarnostmi in boleznimi, ji postavljajo kar preveč prepovedi. Niti tega ji ne dovolijo, da bi se igrala z vrstniki. Zato se igra sama. Nihče od odraslih se z njo ne igra, ampak jo pri igri samo ves čas opazujejo in opozarjajo, naj bo pazljiva. Jelka ni ravno poslušna deklica. Za opozorila se ne meni. Tudi ko jo karajo zaradi izgubljene žoge, jih noče poslušati, ampak se pred odraslimi umakne. Ne da bi vprašala za dovoljenje, je odšla od doma in ni niti odgovorila na vprašanje, kam gre, kljub temu, da ga je dobro slišala. Čeprav vsi odrasli člani družine pazijo na otroka in so vsi hudi, ker jim Jelka dela toliko skrbi, je oče tisti, ki se je pripravil, kako bo hčer oštel. Jelka kljub svoji neposlušnosti do staršev ve, kaj je prav. Vseeno naredi po svoje. Lahko bi rekli, da se odloči, a ne sprejme posledic svojih dejanj. Ob vrnitvi domov pozornost od dejstva, da ni ubogala, odvrne tako, da, še preden ji kdo uspe kaj reči, pokaže izgubljeno in spet najdeno žogo in vse domače obdaruje s čudežnimi klobuki. Poleg tega deklica tako vpliva na ostale, da pozabijo na svoje skrbi in se vsaj za trenutek prepustijo domišljijanskemu svetu, v katerem se jim uresničijo njihove želje.

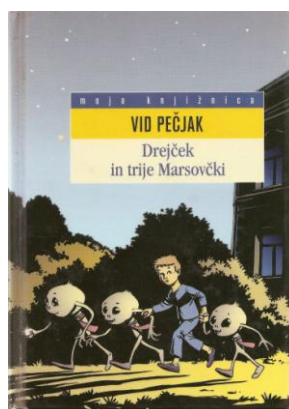
Zanimivo je, da avtorica mlajšo sestro Anko omenja šele čisto na koncu pravlјice in pravi, da je to tako majhna deklica, da je doslej niti opazili nismo. Kljub temu je sestra ni pozabila, ko je izbirala klobuke za sorodnike. S tem avtorica na humoren način pokaže, da odrasli včasih ne namenijo dovolj pozornosti majhnim otrokom.

3. 3. 1. 2 VID PEČJAK: *DREJČEK IN TRIJE MARSOVČKI*

O avtorju:

Vid Pečjak se je rodil leta 1929 v Ljubljani. Gimnazijo je končal v Ljubljani. Na ljubljanski Filozofski fakulteti je diplomiral in doktoriral iz psihologije. Bil je redni profesor za občo psihologijo na oddelku za psihologijo ljubljanske Filozofske fakultete. Objavlja znanstvena in strokovna dela s področja psihologije. Piše prozo za odrasle in mladino (Kobe 1996, str. 320).

Kratek povzetek vsebine:

Glavna književna oseba je devetletni deček Andrej, ki ga kličejo Drejček. Književni čas je sodobni. Književno dogajanje poteka na dveh ravneh: realni in irealni. Realni književni prostor je Drejčkov dom, ki je postavljen v sodobno mestno okolje. Irealni književni prostor pa je Mars. Hkrati z vzpostavitvijo Marsa kot irealnega/fantastičnega književnega prostora so vzpostavljene znanstveno-fantastične prvine. Književno dogajanje je skrženo na del Drejčkovega vsakdanjika. Drejčka hodijo ponoči obiskovat trije Marsovčki, s katerimi se sčasoma spoprijatelji. Marsovčki so nekoliko nenavadnega videza: roke jim rastejo iz glave, namesto nosu imajo dve veliki luknji, okoli pasu nosijo zavezane kravate. Vozijo se v leteči cigari iz posebnega materiala. Za njihove nočne izlete ne vedo ne njihovi marsovski starši kot tudi ne Drejčkovi starši. Marsovčkom zelo ugaja zemeljska hrana, zlasti marmelada. Najbolj pa se čudijo, zakaj zemeljski starši tepejo otroke in zakaj je na Zemlji toliko vojn. Vsega tega na Marsu ni. Tam namreč velja zakon, da morajo biti otroci veseli. Včasih, ko mu Marsovčki

postavljajo različna vprašanja, je Drejček v zadregi. Da bi jim znal odgovoriti, o tem sprašuje starše, ki postajajo zaskrbljeni, ker sin razmišlja o rečeh, ki so zanj pretežke. Drejček z Marsovčki tudi veliko doživi, neke noči se peljejo na Luno, sedijo na raketi, odpeljejo ga celo k svojim staršem na Mars. Tam mu marsovski oče pove naslednjo modrost: »Zemlja si sama kuje svojo bodočnost. Toda če se boste združili vsi, ki ljubite mir, vam nihče ne bo mogel vsiliti vojne.« (Pečjak 2003, str. 107). To je hkrati glavno sporočilo zgodbe. V njem se odraža vpliv obdobja t. i. hladne vojne, v katerem je besedilo nastajalo.

Analiza družine dečka Drejčka:

Drejček živi v jedrni dvostarševski družini, ki šteje tri člane. Poleg devetletnega dečka sta tu še oče in mati. Družina ohranja redne sorodniške stike s teto Meto, ki hkrati nudi pomoč pri vzgoji in skrbi za otroka. Torej gre tu za koncept razpršene razširjene družine. Razen tega, da konec zgodbe nakazuje, da bo Drejček dobil brata, do sprememb v sestavi družinskih članov ne pride.

Oba starša sta zaposlena (oče je inženir elektrotehnike, za materin poklic ne izvemo) in oba skrbita za vzgojo svojega otroka. Kot vzgojiteljica je mati ljubeča in čustvena. Kadar ji Drejkova dejanja niso všeč, se nanj ne jezi, ampak se užalosti in mu na lep način to pove. Kadar sliši otrokov jok, takoj priteče k njemu in ga tolaži. Pogosto bedi ob njem, dokler ne zaspi. Čeprav ima oče podobna vzgojna načela in se s sinom veliko pogovarja ter ga noče vznemirjati, v odnosu do njega vendar ni tako čustven in ljubeč kot mati. Drejček ga pogosto sprašuje o različnih stvareh, največkrat ga zmoti pri branju časopisa. Oče potem odgovarja na številna sinova vprašanja, dostikrat pa nanje niti ne zna odgovoriti. Ko se staršema zazdi, da z otrokom nekaj ni v redu, se o tem pogovarjata skupaj in skupaj iščeta rešitve. Oba se zavedata svoje odgovornosti pri skrbi za otroka in to nalogo tudi izpolnjujeta. Ugotovita, da zaradi zaposlitve nimata veliko časa za svojega sina in mati ugotavlja, da je to vzrok njegovega nenavadnega obnašanja v zadnjem času. Zato za pomoč pri vzgoji pokliče svojo sestro, torej Drejkovo teto Meto. Ta ni imela otrok ne moža, zato se je silno navezala na Drejčka. Vsako leto je prišla k Drejkovim na počitnice in pri njih ostala kakšen teden ali dva. Drejček se je ni preveč razveselil, ker je bila ves čas ob njem in je z njim ravnala, kot bi bil dojenček. Njemu pa tetin pootročen koncept vzgoje ni všeč.

Drejček je ubogljiv otrok. Staršema noče ugovarjati, tudi kadar kakšne njune odločitve ne razume (npr. zakaj mora k zdravniku, če je zdrav). Ko je s prijatelji odšel na Mars

(eskapizem), pa ni vprašal za dovoljenje staršev, ampak jima je le napisal sporočilo na list papirja. Sicer bi jima rad povedal vse po resnici, a zaradi obljube ni smel. Vedel je, da bosta starša v skrbeh in mu je bilo zaradi tega hudo, a želja po odhodu na Mars je bila tako velika, da je vseeno odšel. Ob vrnitvi je mati planila k dečku in ga objela, oče pa je bil jezen in hud na Drejčka, ker ni povedal, kam gre. Še bolj je bil hud, ker mu ni verjel, da govori resnico in da je bil res na Marsu. Potem se je jezil zaradi tega, ker je Drejček porabil svoj denar. Mati je pri vsem sina zagovarjala, zato ji je oče očital, da mu daje potuho. Povedal je, da ko je bil on majhen, je smel svoj denar porabiti samo za šolske potrebščine. Mati je Drejčka božala po laseh, zaspal je v njenem naročju. Oče je naslednji dan pri zdravniku priznal, da ga je prejšnji dan minilo potrpljenje, sicer pa do sina nikoli ni bil trd pri vzgoji. Drejček nikoli ni bil fizično kaznovan, oče je le enkrat dvignil roko nad njega, vendar se je ustavil še preden bi ga udaril. Drejček je vedel, da nekateri drugi starši tepejo svoje otroke. Oče prijatelja Mihca je pretepal ženo in otroke. Drejček takšnega početja ne razume in dobro se zaveda, da to ni prav. Otrok se tukaj pokaže bolj odgovornega kot odrasli, saj skupaj s prijatelji iz Marsa želi pomagati Mihcu in drugim Zemljanom, ki se jim godijo krivice.

Velik del medsebojnega druženja otrok predstavlja igra. Drejček in Marsovčki so se igrali vse mogoče igre. Enkrat, ko so razmišljali, kaj bi se igrali, Šaš predlaga, da bi se šli očete, mame in otroke. Miš ga zavrne, češ da ker so sami fantje, nimajo matere in doda: »Fantje vendar ne bodo igrali mame.« (Pečjak 2003, str. 72). Iz tega vidimo, da otroci čutijo, da je vloga ženske v družini drugačna od vloge moškega. Sicer o delitvi družinskega dela ne izvemo veliko. Vseeno smo opazili nekaj stereotipnih podob, kot na primer, da za pripravo hrane skrbi mati (ona ugotovi, da je nekdo pojedel marmelado), oče veliko bere, je intelektualec, on tudi otroka pelje k zdravniku, pri popravilu poškodovanih igrač sodelujeta oba starša, a je tudi tu zaslediti delitev dela glede na spol – oče popravlja (npr. polomljene igrače), mati šiva (npr. zakrpa perjanico).

3. 3. 1. 3 MARJA CERKOVNIK: *ENA NA VISOKIH PETAH*

O avtorici:

Marja Cerkovnik se je rodila leta 1928 v Metliki. Po končani gimnaziji v Celju je na Filozofski fakulteti v Ljubljani študirala slavistiko. Vrsto let je opravljala delo urednice pri mladinskih časopisih ter v kulturno-umetniški in izobraževalni redakciji slovenske TV. Piše prozo za mladino (Kobe 1996, str. 302).

Kratek povzetek vsebine:

Glavna književna oseba je deklica Katka. Književni čas je sodobni. Književni prostor je sodobno mestno okolje. V realni vsakdanjik glavnega otroškega literarnega lika vdirajo irealne prvine. Irealno raven dogajanja predstavlja Katkino lovljenje vetra in njun ples. Dogajanje je skrčeno na droben izsek iz deklíčinega vsakdanjika. Katka je bila sama doma in je sklenila, da bo šla malce na sprehod. Obula je mamine čevlje z visokimi petami, na glavo je dala njen klobuk in si oblekla njeno krilo. Tako oblečena je šla na sprehod in nihče je ni prepoznal. Katka se je od zadovoljstva vrtela na visokih petah in vsi, ki so jo gledali, so se tudi zavrteli. Medtem, ko se vsi zabavajo in veselijo, pripiha veter in Katki odnese klobuk. Katka nekaj časa neuspešno teka za klobukom, potem pa ji veter obljubi, da ji ga bo vrnil, če z njim zapleše in če ga ne bo pretepla. Ona mu to obljubi in veter ji vrne klobuk, ki ga pred tem okraši z magnolijinimi cvetovi. Nato pa zaplešeta in plešeta po zemlji in zraku, da se jima vsi čudijo. Plešeta, dokler Katka v vetrovem naročju ne zaspi in on jo odnese v njeno posteljo. Veter opazi, kako se Katka smeji v spanju.

Analiza družine deklice Katke:

Katka živi v jedrni dvostarševski družini, ki šteje tri člane. Poleg deklice sta to še oče in mati. Ker pa sta ta dva veliko časa odsotna, ima pomembno vlogo soseda, ki varuje Katko. Oblika družine je tako delno razširjena. V sestavi družine se ne zgodijo spremembe.

Oba starša hodita na delo. Med tem časom pustita otroka samega doma in za njegovo varstvo skrbi prijazna soseda Tatjana, ki stanuje v istem nadstropju. Vendar ob natančnejši analizi besedila lahko ugotovimo, da je skrb za otroka zelo površna in je deklica veliko časa prepuščena sama sebi. Poleg tega samostojno opravlja gospodinjska dela. Avtorica sama poudari, da varovanje pri sosedi skoraj ne bi bilo potrebno, saj »/.../ je Katka že tako velika, da sama vstane. Sama si pogreje kavo, sama se obleče, samo – včasih se pozabi umiti. Potem pa gre k prijazni sosedi /.../ voščiti dobro jutro in z njo malo poklepeta.« (Cerkovnik 1973, str. 2). Pri njej ne ostane dolgo, saj jo doma čaka delo. Hitro se vrne domov in hiti s pospravljanjem, briše prah, pomiva posodo in poje. Avtorica tako sugerira stereotipe. Naštevava opravila, ki naj jih opravlja ženska, in hkrati s tem, ko opisuje, kako deklica ob delu poje, poudari, naj jih opravlja z veseljem (motiv pepelke).

Katka je torej pridna, poslušna deklica, ki vestno opravlja gospodinjska dela. Najprej poskrbi, da vse naredi, kakor je treba, potem si vzame čas za igro/zabavo (sprehod v mamini obleki in čevljih). Očitno je, da čuti, da je njena dolžnost hitro odrasti. Zato dela vse tisto, kar sicer delajo odrasli, t. j. opravlja gospodinjska opravila, pije kavo, celo na sprehod gre v mamini obleki in je tako videti kot odrasla gospa. V besedilu je prikazana socializacija posameznika prek dela, pri čemer so delovne zadolžitve otroka precej velike. Poleg tega v zgodbi lahko odkrijemo čustveno izsiljevanje otroka. V liku vetra je skrita odrasla oseba. Ta deklico izsili, da z njim zapleše (motiv vražjega plesalca iz ljudskih pravljic). Potem plešeta, dokler se deklica ne utruji in zaspi v njegovem naročju, on pa jo odnese v posteljo.

Kljub temu, da ima Katka svoje delovne zadolžitve in skrbi, je vedno dobre volje in to prenaša na vse, ki jo srečujejo. S tem otrok vpliva na odrasle, da pozabijo na svoje skrbi. Tudi kadar ji kdo ponagaja, se noče jeziti. Tega se je naučila od svoje matere, ki se prav tako nikoli ne razjezi, saj meni, da je človek, če se jezi, štirinajst dni bolan. Iz tega lahko razpoznamo, da gre za koncept vzgoje, ki temelji na ubogljivosti in pridnosti. Prek procesa socializacije je deklica ponotranjila modele vedenja prvih pomembnih Drugih, ki od nje zahtevajo podrejanje in pridnost.

3. 3. 1. 4 PODOBA DRUŽINE V SLOVENSKI MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI V OBDOBJU OD LETA 1950 DO LETA 1970

Če analiziramo izbrana besedila, lahko opazimo, da je v vseh delih v ospredju otroški lik, in sicer gre za lik sodobnega mestnega otroka. Liki odraslih ljudi imajo stransko vlogo (*Moj dežnik je lahko balon*, *Drejček in trije Maršovčki*) ali pa so v besedilu samo posredno omenjeni (*Ena na visokih petah*). Odrasle osebe so včasih tudi skrite za (kvazi)otroškimi liki. V vseh zgodbah lahko razberemo, za katero obliko družine gre. V vseh družinah otroci živijo skupaj z obema staršema. V dveh primerih gre za obliko jedrne dvostarševske družine (*Drejček in trije Maršovčki*, *Ena na visokih petah*), v enem pa za klasično razširjeno družino (*Moj dežnik je lahko balon*). Obe jedrni dvostarševski družini sta tričlanski, torej je v obeh le en otrok. Ob koncu Pečjakove pravljice se sicer nakazuje, da bo Drejček dobil brata. Hkrati pa se obe omenjeni družini poslužujeta pomoči pri skrbi za otroka, zato lahko tu govorimo o konceptu (delno) razširjenih družin. V Jelkini družini (*Moj dežnik je lahko balon*) pa skupaj živijo tri generacije. Jelka ima eno mlajšo sestro (torej gre za družino z dvema otrokoma), očeta in mater, skupaj z njimi pa živijo še teta, dedek in babica. Vseh družinskih članov je sedem. V nobeni od teh pravljic ni zaznati spremembe v sestavi članov in življenju družin.

Vloga odraslih članov družine je, da hodijo v službo in skrbijo za družino. Pri opravljanju družinskega dela je opazna delitev glede na spol. V Drejčkovi (*Drejček in trije Maršovčki*) in Katkini (*Ena na visokih petah*) družini oba starša hodita v službo. Zaradi dela nimata časa sama skrbeti za otroka, zato za pomoč pri vzgoji oziroma varovanju otrok najdeta pomoč. Zanimivo je, da to v obeh primerih nudita ženska lika, kar kaže stereotipno podobo, naj bo skrb za otroka predvsem ženska. Drejčkovim staršem pri tem pomaga teta Meta (materina sestra), Katko pa v času, ko sta starša na delu, varuje soseda Tatjana. Drejkova starša sicer oba skrbita za svojega otroka. Za Jelko (*Moj dežnik je lahko balon*) prav tako skrbijo vsi odrasli člani družine. Nihče se sicer z njo ne igra, čeprav so vsi doma, ampak jo le pozorno opazujejo skozi okno pri njeni igri in jo svarijo, naj bo pazljiva. Hudi so, kadar jih Jelka ne posluša, zato se jim deklica takrat raje izogne.

Iz analize del sodobne slovenske mladinske književnosti iz obdobja od leta 1950 do leta 1970 lahko ugotovimo, da sta vlogi očeta in matere glede časa, ki ga posvetita otroku dokaj izenačeni. Pri tem pa je oče pogosto tisti, ki ob otrokovem neupoštevanju določenih pravil povzdigne glas oziroma se vsaj pripravi na to. To lahko opazimo tako v Jelkinem (*Moj dežnik je lahko balon*) kot v Drejčkovem (*Drejček in trije Maršovčki*) primeru. Oba sta brez

dovoljenja odšla od doma. Ob Jelkinem prihodu domov je imel oče pripravljeno vzgojno pridigo, ki je sicer potem zaradi Jelkine preusmeritve pozornosti na prinese darila ni izrekel. Drejčkov oče pa se je ob sinovi vrnitvi močno razjezil, še posebej, ker je menil, da Drejček laže. Mati pa je sina zagovarjala. Tu se kaže tradicionalna delitev vlog staršev (tradicionalna v tem smislu, da oče opravi očetovsko vlogo – tj. vlogo Zakona). Oštevanje je edina oblika kazni, ki jo zasledimo pri glavnih odraslih likih v izbranih delih, fizičnega kaznovanja ni. Drejčkov oče je enkrat dvignil roko, vendar ga je sin ustavil z vprašanjem: »Kako si upaš tepsti otroke, ki so toliko šibkejši od tebe? Ali te ni nič sram?« (Pečjak 2003, str. 117).

Čeprav so otroci glavni literarni liki vseh analiziranih besedil, o njihovih družinskih vlogah in nalogah, razen v Katkinem (*Ena na visokih petah*) primeru, ne izvemo veliko. Vsi glavni otroški liki v omenjenih pravljicah so v tistem starostnem in razvojnem obdobju, ko je njihova pomembna aktivnost igra. Zato ta predstavlja tudi velik del dogajanja na irealni ravni, oziroma v svetu, kamor se zatekajo in v katerem se jim izpolnijo njihove želje in potrebe. Hkrati pa otroci kažejo neko mero samostojnosti. To vidimo že iz tega, ker se sami podajo od doma in raziskujejo nek zanje nov svet. V nekaterih primerih starši za otrokov odhod od doma sploh ne vedo (*Ena na visokih petah*) ali izvedo šele potem, ko ga ni več doma (*Drejček in trije Marsovčki*). Predvsem se otrokova samostojnost kaže pri Katki (*Ena na visokih petah*), ki kljub svoji mladosti skorajda ne potrebuje nikogar, ki bi jo varoval. Sama vstane, si sama pogreje kavo, se sama obleče ... K sosedi, katera naj bi jo varovala, gre sama in je z njo le kratek čas. Hitro se vrne domov in hiti z opravljanjem gospodinjskih del (pospravlja, briše prah, pomiva posodo). Ob naštetih delih, ki jih opravlja Katka, lahko razberemo, kakšna dela naj bi sicer opravljale deklice – navajanje na dela, ki jih pripisujejo ženskam.

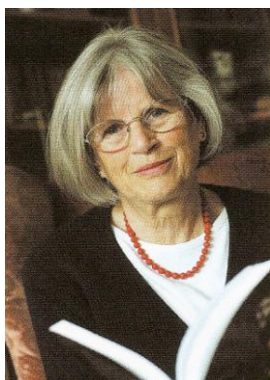
Vsi glavni otroški liki odrasle 'speljejo' v otroški svet, ki je lepši, pravičnejši itd. in bi si otroci želeli, da bi bil ves svet tak. Jelka odrasle tako s pomočjo čudežnih klobukov popelje v domišljjski svet, kjer se jim izpolnijo želje. Drejček se z Marsovčki odpravi strašiti ljudi, ki delajo krivice, poleg tega v šoli in doma spodbuja k prizadevanju za mir. Katka pa s svojim veseljem izvabi veselje še iz ljudi, ki jih srečuje, da tako vsi pozabijo na vsakršne svoje skrbi.

3. 3. 2 SODOBNA SLOVENSKA PRAVLJICA OD LETA 1990 DO DANES

Za obdobje mladinske književnosti po letu 1990 je značilen nov položaj otroka, zlasti izrazita je problemska tematika, dvojni naslovnik mladinske književnosti, pluralizem in zunajliterarni dejavniki: potrošništvo, multimedija, založništvo (Blažić 2006, str. 9). Sodobne pravljice otrokom prinašajo probleme današnjega časa in reševanje teh problemov: ločitev staršev, težave s hrano, osamljenost, ki jo poznajo le edinčki, pomanjkanje časa, ki ga dnevno doživljajo, saj so starši zaposleni vse dneve in podobno (Isakovič 2008).

3. 3. 2. 1 POLONCA KOVAČ: *KAJA IN NJENA DRUŽINA*

O avtorici:

Polonca Kovač se je rodila leta 1937 v Ljubljani. Gimnazijo je končala v Ljubljani, kjer je tudi diplomirala iz primerjalne književnosti in literarne teorije ter italijanščine na Filozofski fakulteti. Delala je na Svetovalnem centru za otroke, mladostnike in starše v Ljubljani. Poučuje tuje jezike. Tudi prevaja. Piše prozo in dramska dela za mladino (Kobe 1996, str. 310–311).

Kratek povzetek vsebine:

Glavna književna oseba je osemletna deklica Kaja, ki ima dvoletnega brata Matička in starša, ki sta se ločila. Književni čas je sodobni. Književni prostor je sodobno mestno okolje (Ljubljana). V realni vsakdanjik glavne književne junakinje vdirajo irealne prvine. Irearno raven dogajanja vzpostavlja pravljичni lik zeleni zajec. Njegovi pogovori s kraljično in drugimi živalmi predstavljajo komentarje glavnega dogajanja in poanto posameznih poglavij.

Drugi irealni element je kamen, čarobni rekvizit, s katerim se Kaja pogovarja in si tako lajša stisko. Glavno književno dogajanje opisuje Kajino doživljanje ločitve staršev in je skrčeno na del dekličinega vsakdanjika. Kaji mati nekega dne pove, da bosta z očetom živela ločeno. Kaja se mora odslej navaditi na nov način življenja. Očeta videva enkrat na teden, in sicer ob torkih, ko jo pride čakati pred šolo in se potem skupaj sprehajata, hodita na sladoled, v gledališče. Kaji je zaradi ločitve staršev pri srcu zelo težko. Poleg tega ji nenehno nagaja mlajši brat Matiček, ki ga mati vedno zagovarja. Zdi se ji celo, da je sama kriva za ločitev staršev, a jo potolaži dedek, ki ji pove, da to ni res. Nekega dne je bila Kaja zelo dobro razpoložena in vse se ji je posrečilo. Ker je bil torek, sta se dobila z očetom. Srečala sta mater in skupaj so odšli v slaščičarno. Kaja je dobila občutek, da bi bila mati in oče spet skupaj, če bi bila ona vedno pridna. Kmalu je uvidela, da sama na njun zdajšnji odnos ne more vplivati. Sprijazniti se je morala z dejstvom, da bosta starša živela ločeno. Pri tem pa se navaditi spoštovati pri vsakem od staršev njegova pravila. Enkrat je mati dala Kaji kuverto, v kateri je bil račun od vrtca za Matička, da jo da očetu, kar je tudi storila. A oče ji je jezen vrnil kuverto in ji naročil, naj jo vrne materi. Kaji je bilo strašno pri srcu. Bala se je, da bo mati jezna na očeta. Iz zagate jo je rešil dedek, ki je uredil vso zadevo. Počasi se je Kaja navajala na nov način življenja. Spoznala je, da tudi starši nekaterih prijateljev živijo ločeno. Materi je včasih očitala, da zanjo sploh nima časa. Ona je zato sklenila, da se bosta zvečer pol ure igrali. Ko je zazvonil telefon, mati ni dvignila slušalke in ni pustila, da bi ju kdo motil. Sklenili sta, da si bosta odslej vsako soboto zvečer vzeli pol ure samo zase. Mati je besedo držala. Še več, kmalu sta si čas vzeli trikrat na teden.

Analiza družine deklice Kaje:

Kaja in njen brat Matiček sta do ločitve staršev živela v jedrni dvostarševski družini. Starša sta še vedno poročena, le da ne živita več skupaj. Oče se je odselil v drugo stanovanje, otroka pa ostaneta z mamo v enostarševski družini oziroma se sestava družinskih članov spremeni tako, da se družina reorganizira v dve novi enoti. V spremenjeni družinski situaciji imata pomembno vlogo Kajina dedek in babica, ki družini nudita pomoč, predvsem dedek, ki prevzame vlogo očeta in rešuje težave, ki bi jih moral reševati oče. Oče je v družini odsoten, vendar z njo ohranja stike.

Oče in mati sta se ob ločitvi dogovorila, da bosta oba skrbela za otroka, ki bosta živela pri materi, lahko pa bosta šla tudi k očetu. Seveda je veliko več skrbi za otroka padlo na mater, ki je za vse (pospravljanje, kuhanje, pranje, likanje perila ...) skrbela sama. Malo ji je pomagala

tudi Kaja, predvsem ob sobotah, ko je bil dan za nakupovanje, pranje, pospravljanje in likanje. Včasih je pomagala tudi pri varovanju ter oblačenju mlajšega brata. Otrok oz. deklica ima tukaj funkcijo druge matere, medtem ko je oče odsoten in razbremenjen odgovornosti. Vloga očeta je le ta, da skrbi za zabavo in izobraževanje, ne pa tudi za opravljanje družinskega dela. Kadar je bil oče z otrokoma, ju je vozil po mestu. V svoje stanovanje ju je peljal zelo redko, Kajo sicer večkrat kot Matička. Ona mu je včasih pomagala pospraviti stanovanje in odnesti smeti. Jest so šli ponavadi kam ven (na pico, v gostilno na čevapčiče). Samo enkrat sta Kaja in oče hrano pripravila pri njem doma, in sicer sta spekla palačinke. Res pa je oče, kadar je imel otroka pri sebi, posvetil svoj čas le njima, se z njima igral in pogovarjal. Tu lahko opazimo stereotipno podobo vloge matere in očeta pri ukvarjanju z otrokom. Mati tako skrbi za vzgojo, kuha, pere, lika ..., oče pa se z otroci igra in zabava, gospodinjskih dejavnosti pa ne opravlja. Kaja je včasih materi očitala, da si ne vzame zanjo toliko časa kot oče. Mati si sprva res nikoli ni zmogla vzeti časa, da bi se igrala s Kajo, potem pa si je vzela čas trikrat na teden, da sta počeli, kar si je hči zaželela. Pomoč in oporo pri skrbi za otroka sta Kajini mami nudila tudi njena starša oziroma Kajina dedek in babica. Vnukinji sta znala pregnati skrbi in jo potolažiti v stiski. Včasih sta jo za kakšen dan vzela k sebi domov.

Mati se je z otrokoma dogovorila, da morata zvečer pospraviti igrače, umiti zobe in iti spat ob osmih (Matiček ob pol osmih), a na tem pravilu ni dosledno vztrajala. Včasih je bila glede tega zelo stroga, včasih pa sta Kaja in brat lahko počela, kar sta hotela in dokler se jima je dalo. Kaja je natanko vedela, kaj je prav in kaj ni, ampak če je ni nihče priganjal, se ji je zdelo prav dobro. Odkar je materi povedala, da nihče ne uveljavlja pravil in lahko počne, kar hoče, pa je mati skrbela, da je v hiši veljal njen red. Želela je, da bi se ga držali tudi pri očetu, zato je Kaji naročila, da se dogovori z očetom, kako naj z njima ravna. Kljub temu pri očetu niso upoštevali pravil. V družini pri materi je torej do tedaj, ko je mati vzpostavila jasna pravila, ki so veljala za vse, tako otroke kot odrasle, veljal permisivni vzgojni stil. Pri očetu pa se je tak vzgojni stil nadaljeval tudi po vzpostavitvi pravil pri materi. Mati je obremenjena z občutki krivde. Zato se trudi ustreči otrokovim željam. Kadar je Kaja žalostna zaradi razmer v družini, ji pojasnjuje situacijo, včasih se tudi opraviči, če ne ravna tako, kot hči pričakuje od nje. Trudi se, da svojo starševsko vlogo opravlja odgovorno. Za razliko od matere pa je oče v besedilu razbremenjen odgovornosti (koncept neodgovornega očeta). Medtem, ko je on v družini odsoten, njegovo vlogo opravljajo ostali člani ožje in širše družine. Kadar mati vsega družinskega dela ne zmore opraviti sama ter kadar je vzdušje v družini napeto, se kot rešitelja v stiski pojavita dedek in babica in ponudita svojo pomoč. Predvsem dedek takoj opazi Kajino

stisko. Ona mu zaupa, kaj jo bremeni in dedek reši težavo. Pri varovanju mlajšega brata Matička pa pomaga celo Kaja, ki je še sama otrok.

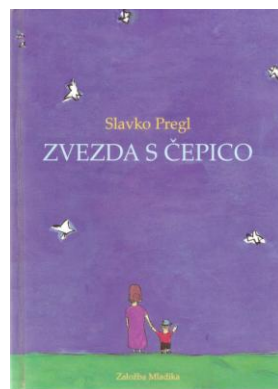
Kaja je otrok, ki je žrtev nesporazumevanja med staršema. Včasih je morala posredovati sporočila od matere do očeta in obratno. Pri tem ji je bilo zelo težko in je vedno pazila, kaj naj reče, da ne bi bil kateri od staršev jezen ali žalosten in da ne bi povzročila še večjega spora med staršema. Zaradi istega razloga je ob dogovorjenih dnevih vedno šla z očetom, tudi če je bila utrujena in raje ne bi šla. Kadar jo je kateri od staršev kam povabil, pa je imela slab občutek, ker je drugega pustila samega. Zaradi vsega tega se je na spremembo oblike družine težko navadila. Pri tem so ji poleg družine pomagali vrstniki in spoznanje, da ni edina, ki se je znašla v taki situaciji. Pomemben korak je naredila, ko je v šoli učiteljico prosila, naj odslej obvestila pošilja obema staršema. Čeprav bi to morala narediti starša, je za to poskrbela sama. Očitno je prikazano, da je Kaja čustveno zlorabljena. Predvsem ob tem, ko prenaša sporočila med staršema, doživlja veliko stisko. S to nalogo, ki bi jo morala starša rešiti sama, se precej obremenjuje in pri tem, čeprav je še otrok, razmišlja bolj pametno od njih. Preden karkoli stori, dobro premisli, kako bo to vplivalo na vsakega od staršev, medtem ko starša brez premisleka, nalogo prenašalca sporočil naložita otroku.

3. 3. 2. 2 SLAVKO PREGL: *ZVEZDA S ČEPICO*

O avtorju:

Slavko Pregl se je rodil leta 1945 v Ljubljani. Tu je tudi končal gimnazijo in diplomiral na Ekonomski fakulteti. Delal je najprej v novinarstvu, zatem se je posvetil založništvu. Piše prozo za odrasle in mladino (Kobe 1996, str. 323).

Kratek povzetek vsebine:

Glavni književni osebi sta brata Gal in Klemen, navihana osnovnošolca. Književni čas je sodobni. Književni prostor je sodobno mestno okolje. Večji del književnega dogajanja se odvija na realni ravni. Meja med realnim in irealnim je zabrisana. Irealna raven dogajanja je vzpostavljena z vživljanjem otroških likov v pravljice, ki jih pripovedujejo starši in učiteljica. Književno dogajanje je predstavljeno skozi zgodbe, ki na duhovit način slikajo drobne utrinke iz življenja Gala in Klemena in življenja njune družine. Pri tem so poudarjeni otroška izvirnost, domišljija in igrivost, ki se dogajajo v družinskem vsakdanu. Iz upovedanih utrinkov lahko razberemo, da imata mlada dečka že svoje obveznosti in skrbi. Domačim obveznostim se rada izogneta, zaradi česar oče in mati nista zadovoljna. Kljub temu je splošno vzdušje v družini zelo prijetno. Družinski člani se med seboj dobro razumejo in v vsaki situaciji znajo skupaj poiskati rešitev.

Analiza družine dečkov Gala in Klemena:

Gal in Klemen živita v jedrni dvostarševski družini, ki šteje štiri člane. Brata imata še starejšo sestro Sanjo, ki ne živi več z njimi. Družina ima z njo, še bolj pa z dedkom in babico pogoste stike, zato lahko rečemo, da gre za obliko razpršene razširjene družine. V tej družini se sestava družinskih članov ne spremeni.

Gal in Klemen hodita v šolo, mati in oče pa v službo. Otroka pogosto hodita na obisk k dedku in babici. Kadar oče in mati kam gresta sama (na primer na koncert), ju tam varujejo. Sicer pa za vzgojo otrok skrbita oba starša. Pri tem nista zelo stroga. Z otrokoma se pogovarjata na prijazen in šaljiv način. Tako je bilo tudi v primeru, ko je Gal odšel od doma in ni povedal kam gre. Ob vrnitvi ga nista oštevala, čeprav sta bila prej zelo zaskrbljena. Ogovarjala sta ga, kot da ga ne bi prepoznala (šaljivo) in mu povedala, da so imeli dečka Gala, ki je odšel od doma. Dečku pred vrati sta predlagala, da bi ga sedaj, ko njihovega Gala ni, vzeli za svojega.

Če opazujemo, kako so razporejene vloge pri delitvi družinskega dela, lahko opazimo precej stereotipnih podob. Priprava hrane je v družini ženska naloga. Doma v družini za to skrbi mama, pri dedku in babici pa babica, ki skuha najboljši zdrob s čokolado. Mama skrbi tudi za vrt in hodi v trgovino. Oče pa ima veliko službenih obveznosti in ves dan dirja sem in tja. Zjutraj gre navsezgodaj v službo, po kosilu mora na kakšen sestanek, včasih je treba otroke peljati v glasbeno šolo ali kam drugam. Zvečer gleda televizijo, kaj bere ali piše. Otrokoma pred spanjem pripoveduje pravljice, vendar včasih vmes zaradi utrujenosti zaspi.

Na opravljanje hišnih opravil starša (predvsem je v tej vlogi prikazan oče) navajata tudi Gala in Klemen. Otroka morata na primer pospraviti sobo, očistiti in pospraviti čevlje, pomesti, posesati. Vendar dečka pri tem svojih staršev ne ubogata vedno, ampak jima včasih ugovarjata in se delu izogneta. Ko oče daje vzgojna navodila, ga Gal včasih vpraša, zakaj sitnari. Pri tem, kako doseči, da sta otroka ubogljiva in poslušna, sta uspešnejša dedek in babica. Njun koncept vzgoje temelji na vzpostavljanju jasnih pravil, ki se jim vsi podrejajo. Ko sta ju vzela s seboj na izlet, sta otroka podpisala slovesno izjavo, da se bosta lepo obnašala, da ne bosta nagajala in da bosta v vsem ubogala dedka in babico. Vseh pravil sta se tudi držala.

Poleg šole Klemen in Gal obiskujeta dejavnosti, kot sta glasbena šola in košarka. Pomembna dejavnost njunega vsakdana je igra. V prostem času se igrata z računalnikom, gledata televizijo, poslušata glasbo ali pa se zunaj z dečki igrata nogomet, se vozita s kolesi, rolkata, podita po travniku ... Med seboj se dobro razumeta, čeprav se včasih skregata. Mlajši Gal je takoj začel pogrešati Klemena, ko je ta odšel v šolo v naravi.

V pripovedi zasledimo, da je Klemen pogosto lačen, zato nenehno sprašuje po hrani in si včasih sam vzame kaj iz kuhinjske omare ali hladilnika. Starša ga opozarjata, naj ne je toliko, ker ga bo pri treningu oviral trebuh, hitro bo utrujen, pokvaril si bo srce in hrbtenico. Iz tega lahko vidimo, da starša v besedilu spodbujata zdrav razvoj otroka. Pri tem otroka vzgajata z besedami – s strašenjem.

3. 3. 2. 3 MILICA ŠTURM: *O DEKLICI, KI NI MOGLA ZASPATI*

O avtorici:

Milica Šturm se je rodila leta 1939 v Ljubljani. Po maturi na klasični gimnaziji in po diplomi na ljubljanski Pravni fakulteti, je delala kot pravna svetovalka. Piše za mladino (Hanžek Novak 2004, str. 144).

Obnova vsebine:

Glavna književna oseba je deklica Eva. Književni čas je sodobni. Književno dogajanje poteka na dveh ravneh: realni in irealni. Realna raven dogajanja poteka v sodobnem mestnem okolju in govori o stiski otroka, ki se znajde v razpadli družini. Rešitev iz te stiske pa omogoča Evino sanjsko doživetje na ladji, kar se odvija na irealni ravni. Književno dogajanje je skrčeno na izsek iz dekličinega vsakdanjika. Mala Eva je živela srečno in brezskrbno otroštvo, dokler se ni nekega dne vse spremenilo. Oče je začel prihajati domov vse bolj pozno, z materjo sta se prepirala, mati je jokala in v Evo se je naselil strah. Po enem od številnih preprirov je oče brez slovesa odšel. Evin varni in prijazen svet se je zrušil. Zelo je trpela. Premišljevala je, kaj sta z materjo storili očetu, da ju je zapustil. Zaradi vsega tega ni mogla spati, pri pouku ni bila zbrana in začele so se nabirati slabe ocene. Evina mati je za nasvet, kako pomagati Evi, prosila svojega brata, ki je bil zeliščar. Ta je svetoval zdravilni čaj, ki bo Evi vrnil spanec. Res je Eva začela pred spanjem piti ta čaj in že prvo noč je kmalu zaspala in se v sanjah znašla na ladji, kjer je bilo že veliko otrok, ki prav tako niso mogli spati. Tam je deklica pozabila na svoje skrbi, zato je vsak dan nestrpno pričakovala noči. Tako je bilo tri noči, v tretji noči pa se

je kapitan ladje poslovil od otrok. Pred odhodom jim je rekel, naj mu vsak izroči svojo žalost, da jo bo za vedno potopil na dno morja. Zjutraj se je Eva prebudila spočita in pomirjena kot v nekdanjih srečnih časih. Čez leto dni je k Evi in njeni materi prišel visok temnolas moški. Bil je materin prijatelj Matej, Evi se je zdel na las podoben kapitanu na ladji iz sanj.

Analiza družine deklice Eve:

Eva je živela v jedrni dvostarševski družini, potem pa sta se starša ločila. Oče je odšel od doma, »/.../ po enem od številnih preprirov je /.../ pograbil kovček in brez slovesa odšel.« (Šturm 2006, str. 5). Oblika družine in sestava družinskih članov se spremeni, in sicer se reorganizira v enostarševsko obliko družine, kjer skupaj sami živita mati in hči. Ob koncu zgodbe se nakazuje ponovna reorganizacija v dvostarševsko družino, kjer bi na mesto socialnega očeta stopil materin prijatelj Matej.

Eva je deklica v zgodnjem šolskem obdobju in je hči edinka. Zaradi ločitve staršev zelo trpi in se muči z občutkom krivde. Zanj odslej skrbi samo mati, ki je do nje zelo pozorna, ljubezniva in nežna. Z očetom pa nima več stikov. V stiski se Evina mati zanese na pomoč svojega brata. Zanimivo v tem besedilu je, da se mati po pomoč pri skrbi za otroka ne obrne na ženski, ampak na moški lik. Brat, zeliščar, ji pomaga z nasveti, in sicer svetuje zdravilni čaj za Evo. Mamin brat ni edini moški, ki nastopi kot rešitelj. Vlogo rešitelja v Evini stiski opravi predvsem kapitan na ladji iz sanj. Ob koncu zgodbe v dogajanje vstopi še en moški lik. Po letu dni pride k Evi in njeni materi materin prijatelj Matej. Ta je bil do Eve prijazen in tudi Evi je bil všeč, ker jo je spominjal na kapitana iz sanj. To nakazuje, da se bo Evina družina reorganizirala, tako da bo materin prijatelj Matej prevzel mesto očeta v družini.

Avtorica v besedilu poleg skrbi za otroka ne omenja nalog, ki bi jih opravljali posamezni literarni liki. Ker gre za obliko enostarševske družine, kjer je oče popolnoma odsoten, to tudi ne bi imelo posebnega pomena. Očitno je, da je oče razbremenjen odgovornosti, saj ne živi z družino in z njo ne ohranja stikov. Vso skrb za družinsko delo in vzgojo zato prevzame mati.

3. 3. 2. 4 PODOBA DRUŽINE V SLOVENSKI MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI V OBDOBJU OD LETA 1990 DO DANES

V izbranih sodobnih mladinskih delih po letu 1990 so glavni literarni liki prav tako kot v prvem obravnavanem obdobju otroci. Središčno pomemben je svet otrok in njihovo doživljanje družinskih situacij. Pogosto gre pri tem za doživljanje stisk in iskanje rešitev za izhod iz njih. Pomembno vlogo pa odigrajo tudi odrasli. Le-ti so v primerjavi z odraslimi, obravnavanimi v literarnih delih v prejšnjem obdobju, bolj v ospredju dogajanja.

V delih ne prevladuje jedrna dvostarševska družina, ampak v njih najdemo različne oblike družin. Kajina (*Kaja in njena družina*) starša sta se ločila in družina se je razdelila na dve novi enoti, odslej z bratom živita z materjo, očeta pa videvata enkrat tedensko. Prav tako tudi Eva (*O deklici, ki ni mogla zaspati*), odkar se je oče odselil, živi samo z materjo v enostarševski družini. Gal in Klemen (*Zvezda s čepico*) pa sta brata, ki živita v jedrni dvostarševski družini. Ker imata pogoste stike z babico in dedkom ter s starejšo sestro Varjo, lahko rečemo, da gre tu za obliko razpršene razširjene družine. Število otrok v družinah je majhno. V prvi družini (*Kaja in njena družina*) sta dva otroka. V drugi družini (*Zvezda s čepico*) imata starša tri otroke, od katerih dva živita z njima, starejša hči pa se je že odselila od doma in ima svojo družino (hčerka Varja). V tretji družini (*O deklici, ki ni mogla zaspati*) pa je le en otrok. V obeh primerih družin z ločenimi starši otroci živijo z materjo, le da Kaja in njen brat Matiček ohranjata stike z očetom, ki, čeprav vseh očetovskih funkcij ne opravlja odgovorno, še vedno skrbi za otroka, medtem ko je Evin oče odšel brez slovesa in za hčer ne skrbi več. V dveh družinah, Kajini (*Kaja in njena družina*) in Evini (*O deklici, ki ni mogla zaspati*), opazimo spremembo v življenju družin. Obe družini sta se po ločitvi staršev reorganizirali iz dvostarševske v enostarševsko družino oziroma v dve novi enoti. Pri Evini družini se ob koncu zgodbe nakazuje ponovna reorganizacija v dvostarševsko družino, pri čemer bo mesto socialnega očeta zasedel mamin prijatelj Matej. Oblika družine Gala in Klemena (*Zvezda s čepico*) pa se ne spremeni.

Iz vsebinske analize izbranih del lahko opazimo, da je vloga glavne vzgojiteljice v družini pripisana materam, saj je v obeh primerih, ko se starša ločita, skrb za otroka (večji del ali celo v celoti) dodeljena materi. Kljub temu je pomemben del skrbi za otroka pripisan tudi očetu, razen v Evini (*O deklici, ki ni mogla zaspati*) družini, kjer je oče popolnoma odsoten. Kajin (*Kaja in njena družina*) oče še vedno ohranja stike z otrokoma, in sicer en dan v tednu otroka preživita z njim. V družini Gala in Klemena (*Zvezda s čepico*) pa si skrb za otroka delita oba

starša skupaj. Tu lahko celo opazimo pojav t. i. novega očetovstva, kjer se oče trudi, da bi čim več časa posvetil otrokoma (jutranje bujenje, dajanje vzgojnih navodil, igranje, pripovedovanje pravljic pred spanjem ...). Skupna točka vseh staršev je, da jim zaradi njihovega dela primanjkuje časa, ki bi ga posvetili svojim otrokom. Kajini (*Kaja in njena družina*) materi zato na pomoč priskočita njena starša, še pogosteje dedek in babica (prav tako materina starša) varujeta Gala in Klemen (*Zvezda s čepico*), Evina (*O deklici, ki ni mogla zaspati*) mati pa se v težavah zanese na pomoč svojega brata. Da je vloga vzgojiteljice tradicionalno in stereotipno pripisana ženskam, dokazuje tudi dejstvo, da v vseh primerih, ko gre pri tej nalogi za nudenje pomoči iz širše družine, pomagajo le materini sorodniki (materini starši, materin brat).

Kako si odrasli člani delijo druge družinske naloge in opravila lahko opazujemo le v družini Gala in Klemen (*Zvezda s čepico*), saj v ostalih dveh besedilih oče ne živi v istem stanovanju s preostalo družino. Tako je oče razbremenjen odgovornosti, od matere pa se apriorno pričakuje, da za vse poskrbi, čeprav imata oba starša enake možnosti in bi morala deliti odgovornost. Namesto očeta materi pomagajo ali otroci ali odrasli člani iz širše družine. V zgodbah Galove in Klemenove (*Zvezda s čepico*) družine zasledimo, da je več različnih opravil pripisanih materi. Mati poleg tega, da hodi v službo, še kuha, skrbi za vrt, nakupuje. Oče res da ves dan dirja sem in tja, vendar je večina tega dirjanja v sklopu službenih obveznosti. Ponavadi še vozi otroke v glasbeno šolo ali kam drugam. Zvečer gleda televizijo, bere ali piše. Pred spanjem pa rad svojima sinovoma pove kakšno pravljico, vendar včasih med tem zaradi utrujenosti zaspi. Tako v prikazu vloge matere in očeta lahko opazimo še eno stereotipno podobo, in sicer očeta intelektualca ter matere, ki skrbi za dom in družino (motiv pepelke). Glede na to, da tudi mati hodi v službo, so očetove službene obveznosti tu lahko le izgovor za racionalizacijo manjše odgovornosti moških.

Kakšna je družinska vloga otrok, lahko opazujemo posredno skozi njihovo doživljanje družinskih situacij, s katerimi se srečujejo. Najbolj brezskrbna sta Gal in Klemen (*Zvezda s čepico*), ki živita z obema staršema v družini, v kateri se sestava članov ne spremeni. S spremembo družinskega življenja pa sta obremenjeni deklici Kaja (*Kaja in njena družina*) in Eva (*O deklici, ki ni mogla zaspati*). Obema ločitev staršev pomeni izgubo varnosti ter povzroči občutek zapuščenosti, hkrati pa tudi občutek krivde. Ob tem naj poudarimo, da so z občutkom krivde obremenjeni le ženski literarni liki, bodisi otroci bodisi odrasli. To odraža, da se v naši družbi ženske socializirajo s ponotranjanjem občutka krivde. Obe glavni

književni junakinji sta se mučili z vprašanjem, kaj sta storili narobe, da je oče odšel in sta potrebovali kar nekaj časa, da sta se privadili na nov način življenja. Kaji je bilo predvsem težko, ko je morala ravnati bolj odraslo kot odrasli, na primer, ko je prenašala sporočila od enega do drugega starša (otročji starši). Bala se je, da ne bi storila kaj, zaradi česar bi povzročila slabo voljo katerega od njiju. Enkrat je njeno zaskrbljenost opazil dedek, ki je rešil situacijo. Čeprav starši otroke navajajo na opravljanje različnih del (pospravljanje sobe, pometanje, sesanje, pospravljanje čevljev, igrač ...), pa ti niso vedno poslušni in znajo navodila preslišati. Zelo pogosto se delu izogneta Gal in Klemen (*Zvezda s čepico*). Klemenu se na primer, ko bi moral kaj narediti, kar naenkrat mudi na košarkarsko igrišče. Včasih se celo zdi, da otroka od staršev bolj kot starša od otrok pričakujeta, da ju bosta ubogala. Zato avtor uvodoma napiše. »Fanta sta najbolj zadovoljna, kadar ju mamica in očka ubogata. Mamica in očka bi bila zelo zadovoljna, če bi ju fanta tudi malo ubogala. Ampak Galu in Klemenu za te stvari primanjkuje časa.« (Pregl 2003, str. 5). Kaja (*Kaja in njena družina*) zna biti zelo pridna in pomaga materi pri nekaterih gospodinjskih opravilih ter pri varovanju mlajšega brata, pa tudi očetu včasih pomaga pospraviti stanovanje. Včasih pa je zelo uporniška. Čeprav dobro ve, kaj je prav in kaj ne, je kdaj pa kdaj namenoma delala tisto, kar ne bi smela. Pri navajanju na hišni red ima težave, saj pri očetu veljajo drugačna pravila kot pri materi, oziroma mati sprva pri skrbi za njihovo izvajanje ni dosledna, pri očetu pa sploh nimajo pravil (permisivna vzgoja).

Vsi glavni otroški liki so v zgodnjem šolskem obdobju in je igra zanje pomembna aktivnost. Poleg igranja z otroškimi igračkami in družabnih iger z vrstniki Gal in Klemen svoj prosti čas preživljata ob izdelkih sodobne tehnologije, kot sta na primer računalnik in televizija. V delih se kaže skrb staršev za vsestranski razvoj otrok. Otroci zato obiskujejo različne dejavnosti. Gal in Klemen (*Zvezda s čepico*) na primer hodita v glasbeno šolo in na košarko. Kajina starša (*Kaja in njena družina*) pa sta ponosna na deklčinne uspehe v teku. Zahteve staršev po zdravem otroku pa se kažejo v njihovi skrbi za zdravo prehrano, pravilno telesno težo, osebno higieno – umivanje zob in telesa in podobno. To skrb lahko opazimo pri Kajini (*Kaja in njena družina*) mami in pri obeh starših Gala in Klemena (*Zvezda s čepico*).

3. 3. 3 PRIMERJAVA DRUŽINSKIH SPREMEMB, PRIKAZANIH V SLOVENSKI MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI, Z DRUŽINSKIMI SPREMEMBAMI, UGOTOVLJENIMI V DRUŽBENI REALNOSTI

Namen raziskave je bil ugotoviti, ali se je v mladinski književnosti prikaz podobe družine spremenil v smeri značilnosti in trendov, ki jih na področju družinskega življenja s pomočjo socioloških (empiričnih) raziskav ugotavljamo v družbeni realnosti.

Uvodoma smo zapisali, da je eden najbolj očitnih procesov spreminjanja družinskega življenja pluralizacija družinskih oblik in načinov življenja. Proces pluralizacije se kaže v nastajanju nekaterih novih družinskih oblik (istospolne družine, kohabitacije, ločene družine), spreminjanju strukturnih deležev različnih družinskih oblik (manjšanje deleža nuklearnih družin, večanje deleža enostarševskih družin, kohabitacij, reorganiziranih družin), pluraliziranju življenjskih stilov, deformalizaciji zakonske zveze, nevezanosti produkcije na zakonsko zvezo, večanju števila razvez. Ob analizi sprememb, prikazanih v mladinski književnosti, lahko opazimo, da te sledijo ugotovljenim spremembam v družbeni realnosti. Tako v obdobju od leta 1950 do leta 1970 v vseh obravnavanih literarnih delih v družinah otroci živijo skupaj z obema staršema, v dveh primerih gre za obliko jedrne dvostarševske družine, v enem pa za obliko klasične razširjene družine, kjer skupaj z jedrno družino živita še stara starša in teta. Medtem ko se v prvem obravnavanem obdobju nismo srečali z ločitvijo staršev, v drugem obravnavanem obdobju, od leta 1990 dalje, to postaja osrednji problem. Ločitev staršev je eden glavnih vzrokov za pluralizacijo družinskih oblik in sprememb življenja družin v tem obdobju sodobne mladinske književnosti. Manjša se število jedrnih dvostarševskih družin, na njihov račun pa se večja število enostarševskih družin. V enem primeru gre za obliko jedrne dvostarševske družine, oziroma to lahko zaradi pogostih stikov s sorodniki označimo za razpršeno razširjeno družino, v dveh primerih pa gre za obliko enostarševske družine, ki je nastala zaradi ločitve staršev iz jedrne dvostarševske družine. V prvem obdobju torej vse družine ves čas ohranjajo enak način življenja, v drugem obdobju pa se ta v dveh primerih (od treh) spremeni. Z obliko reorganizirane družine se ne srečamo v nobenem obdobju, je pa ta le nakazana v zadnji (po času nastanka) zgodbi v drugem obravnavanem obdobju. O zakonski zvezi partnerjev ne moramo trditi ničesar, saj razen za Kajina starša, ki sta poročena, živita pa ločeno, avtor nikjer izrecno ne napiše, ali starša živita v kohabitaciji ali sta sklenila zakonsko zvezo.

Glede vlog posameznih družinskih članov in delitve družinskega dela v družbeni realnosti smo zapisali, da sta najpogostejše oba starša zaposlena, o delitvi dela v družini pa se morajo družinski člani dogovoriti sami med seboj. Pri tem je še vedno opazna spolna determinacija. Tako ženske poleg tega da v večji meri skrbijo za otroke, opravljajo tudi večji del gospodinskih nalog (priprava hrane, pomivanje posode, čiščenje, skrb za oblačila, nakupovanje) ter skrbijo za bolne in pomoči potrebne družinske člane. Moški so v večji meri zadolženi za zunanja dela, kot so vrtnarjenje, gradnja in popravila, vzdrževanje vozil in pomoč drugim gospodinjstvom. Vse bolj se spodbuja vključevanje očetov v skrb za otroke, po drugi strani pa ob naraščanju števila enostarševskih družin, ki jih v veliki večini sestavljajo ženske z otroki, postmoderna družba neprisotnost očetovstva sprejema kot legitimno. Podobno kot v družbeni realnosti tudi v sodobni mladinski književnosti glede delitve dela v družini ni jasno nakazanih bistvenih sprememb med obdobjema od leta 1950 do leta 1970 in po letu 1990. Prikaz spolne determinacije v obravnavanih literarnih delih ni tako opazen, kot bi morda pričakovali. Tako v prvem kot v drugem obdobju je v družinah, kjer otroci živijo z obema staršema, skrb za otroka naloga obeh staršev. Dejstvo iz realnosti družinskega življenja, da matere preživijo več časa z otrokom kot njihovi partnerji, v besedilih, razen v primeru enostarševskih družin, ni nakazano. Opaznejša razlika med vlogama staršev je ta, da je mati kot vzgojiteljica ponavadi prikazana kot bolj mila, ljubeča, čustvena, oče pa kot tisti, ki v družini povzdigne glas in je pri vzgoji bolj strog. Vendar je ta razlika opazna le v obdobju od leta 1950 do 1970, medtem ko v obdobju od leta 1990 dalje oba starša pri vzgoji popuščata in se onadva skorajda bolj odzivata na želje otrok kot otroci upoštevajo zahteve staršev. Tako lahko soglašamo z M. M. Blažić (2007, str. 92), ki meni, da po letu 1990 zaradi prevladovanja permissivnega vzgojnega stila tudi v slovenski mladinski književnosti, podobno kot drugje v svetu, pride do zamenjave vlog med otrokom in starši in otrok začne postavljati pravila. Značilno za to obdobje je, da v mladinsko literaturo vstopijo otročji odrasli in odrasli otroci. V primeru enostarševskih družin oziroma družin z ločenimi oz. razvezanimi starši se vloga glavne vzgojiteljice dodeli materi, saj v obeh primerih po ločitvi staršev otroci živijo pri njej. To je glede na razmere v družbeni realnosti pričakovano, saj smo pokazali, da med enostarševskimi družinami kar 86 % predstavljajo matere z otroki. V enem primeru oče še naprej skrbi za svoja otroke, v enem pa se prekinejo vsi stiki z očetom in njegova odsotnost postane legitimna. K takemu sprejemanju očetove neprisotnosti prispeva avtorica s tem, da v delu očetove odsotnosti ne komentira, ampak na mesto očeta postavi drugega moškega. V primeru, ko se starša dogovorita, da bosta oba skrbela za otroka, vseeno ta skrb ni enakomerno razdeljena med oba starša. Oče ima otroka le en dan v tednu, oziroma eno

popoldne. Takrat se jima popolnoma posveti, vendar skrbi le za zabavo in igro otrok. Mati pa vse dni skrbi za dom in družino. Otrokoma kuha, pere, lika ... in je za vse sama. Po drugi strani pa lahko predvsem v drugem obdobju v dvostarševskih družinah opazimo pojav t. i. novega očetovstva, ki se kaže v prizadevanju očeta za aktivno vključevanje v skrb za svoje otroke.

Ob tem, ko analiziramo vloge in naloge posameznih družinskih članov, moramo poudariti, da tu ne gre za izrazito prikazovanje delitve del na moška in ženska, ampak smo o njihovih vlogah in nalogah sklepali iz drobnih navedb del, ki smo jih zasledili pri posameznih literarnih osebah. To pomeni na primer, da smo ob tem, ko smo zasledili, da mati obrezuje vrtnice in zrahlja rožam zemljo, sklepali, da je naloga matere, da skrbi za vrt. Na ta način smo opazili, da je opravljanje gospodinjskih del, kot so priprava hrane, pomivanje posode, čiščenje ... tudi v dvostarševskih družinah tako v prvem kot v drugem obdobju v večji meri pripisano ženskim likom. Pravzaprav na osnovi analiziranih vsebin lahko sklepamo, da ženske nasploh opravljajo več različnih vlog kot moški. Najbolj prisotni vlogi očetov sta, da hodijo v službo in se ukvarjajo z otoki. Matere pa poleg opravljanja obeh teh vlog še gospodinjijo (kuhanje, čiščenje, pospravljanje, pranje in likanje perila, nakupovanje, vrtnarjenje). V zaposlenosti moških in žensk ter v njihovih družinskih vlogah se torej odražajo podobnosti z rezultati raziskav v družbeni realnosti.

Za otroštvo v zadnjem času sociologi ugotavljajo, da se krepi pozornost do blaginje otrok. Hkrati se kaže proces razlikovanja otrok od odraslih in povečan nadzor nad otroki v smislu obvarovati jih pred nevarnostmi. Povečale so se zahteve starševstva, zato je pomembno odpravljati pomanjkljivosti in spodbujati razvijanje sposobnosti. Vse večje so še druge zahteve, vezane na predstave o popolnem starševstvu: na primer od njih se pričakuje, da bodo otrokom zagotovili otroške sobe, počitnice, dovolj igrač, obiskovanje različnih tečajev in dejavnosti. Otroško delo je v družini vse manj prisotno, starši delovno razbremenjujejo otroke, tudi pri tistih vrstah dela, kjer bi lahko sodelovali. Najpogostejša oblika otroškega dela danes je pomoč pri gospodinjskih opravilih in negi mlajših otrok in ga največkrat opravljajo deklice. Precej navedenih značilnosti lahko najdemo v delih sodobne mladinske književnosti. Proces razlikovanja otrok od odraslih se kaže v tem, da odrasli ne dojemajo otrok kot pomanjšane odrasle, ampak jih nadzirajo in spodbujajo njihov vsestranski razvoj. V želji, da bi jih obvarovali, jim včasih celo postavljajo preveč prepovedi. Po drugi strani pa so predvsem v obdobju po letu 1990 otroci pogosto tisti, ki razmišljajo bolj odraslo od staršev in

opravljajo naloge, ki bi jih morali opraviti starši. Ob tem pa je v primerjavi s časom, ko so se otroci socializirali prek procesa dela, verjetno delež dela, ki ga opravljajo v družini otroci, manjši.

Večkrat se zgodi, da navodil staršev otroci ne poslušajo in ne opravijo nalog, ki so jim dane. Pogostejše kot dečki otroško delo opravljajo deklice. V nekaterih primerih so njihove delovne zadolžitve precej velike glede na njihove sposobnosti (*Ena na visokih petah, Kaja in njena družina*). Ne smemo pozabiti, da so vsi glavni književni junaki otroci, ki jim igra predstavlja pomembno dejavnost. Ker se v realnem svetu vedno ne smejo igrati, kot bi si želeli, se zatekajo v domišljjski svet, v katerem najdejo rešitev za vse svoje težave. Te so v sodobni mladinski književnosti subjektivne in abstraktne, npr. kako premagati samoto, negativna čustva, osamljenost, bolezen ... (pred tem so bile težave glavne književne osebe objektivne in konkretne). Otroci v delih iz obdobja po letu 1990 imajo za igranje na voljo več igrač kot otroci v delih iz obdobja od leta 1950 do leta 1970. Po letu 1990 literarni junaki preživljajo svoj čas tudi ob izdelkih sodobne tehnologije (računalnik, televizija), ki se v literarnih delih pred tem ne pojavljajo. V delih sodobne slovenske mladinske književnosti se pokaže, da so starši glede svojih otrok zelo ambiciozni. Spodbujajo razvijanje otrokovih sposobnosti, zato se otroci že v zgodnjem starostnem obdobju vključujejo v dejavnosti, ki niso vezane na dom in družino – obiskujejo glasbeno šolo, športne dejavnosti. Poleg tega se v skrbi staršev za zdravje, higieno in pravilno prehrano svojih otrok kažejo zahteve staršev po zdravem razvoju otrok. S temi značilnostmi se v obdobju od leta 1950 do leta 1970 še ne srečujemo, v obdobju po letu 1990 pa so precej pogoste.

4 SKLEP

Mladinska književnost ima poleg estetske sporočilnosti velik spoznavni, idejni in družbeni pomen za mladega bralca v procesu socializacije. Med drugim tudi preko branja si mladostniki ustvarjajo podobo o svetu in predstave o vlogi posameznika v njem. Hkrati pa kakovostna mladinska literatura nagovarja tudi odraslega bralca.

Osrednja tema diplomskega dela je bila obravnava podobe družine in družinskega življenja v sodobni slovenski mladinski književnosti. Izhajali smo iz predpostavke, da se upodobitve družin in družinskega življenja v delih, ki so izšla v obdobju od leta 1950 do leta 1970 razlikujejo od upodobitev družin in družinskega življenja v sodobnih delih, ki so v našem prostoru izšla v letih od 1990 do danes ter da se je prikaz podobe družine spremenil v smeri značilnosti in trendov, ki jih na področju družinskega življenja s pomočjo socioloških (empiričnih) raziskav ugotavljamo v družbeni realnosti. To predpostavko lahko deloma potrdimo, ne pa povsem.

Našo predpostavko lahko potrdimo z ugotovitvijo, da je v obravnavanih literarnih delih v obdobju od leta 1950 do 1970 kot oblika družine prevladovala jedrna dvostarševska družina oziroma družina, v kateri sta prisotna oba starša, ter da v sestavi družinskih članov in življenjskem stilu družin ni prihajalo do sprememb, medtem ko se v obravnavanih literarnih delih, ki so izšla v obdobju od leta 1990 dalje kaže proces pluralizacije družinskih oblik in načinov življenja, predvsem zaradi ločitve staršev.

Prav tako našo predpostavko potrjuje analiza delitve družinskega dela in družinskih vlog v obravnavanih literarnih delih. Odrasli člani družine, tako ženske kot moški, so v obeh obravnavanih obdobjih zaposleni. Spolna determinacija v delitvi družinskega dela je prav tako v obeh obdobjih opazna, vendar smo pričakovali, da bo prikaz bolj očiten. V prikazu ženske in moške vloge smo vseeno opazili nekaj tradicionalnih podob. Tako so ženske prikazane v vlogi gospodinje in glavne vzgojiteljice otrok, medtem ko moški gospodinjskih del ne opravljajo. Vloga moških glede ukvarjanja z otrokom je najpogostejše skrb za igro in zabavo. Čeprav najpogostejše oba starša hodita v službo, se službene obveznosti poudarjajo le pri moških literarnih likih. V sodobni mladinski književnosti po letu 1990 je oče pogosto v družini odsoten, po drugi strani pa že srečamo tudi pojav t. i. novega očetovstva. Predpostavke, da je spolna determinacija v delitvi družinskega dela v besedilih, nastalih v obdobju od leta 1990 do danes, vse manjša, ne moremo potrditi.

V obeh obravnavanih obdobjih sodobne mladinske književnosti so nekateri otroci precej psihično obremenjeni in se zato zatekajo v domišljjski svet (pogost pojav je eskapizem). Z odpiranjem tabu tem je podrt mit 'srečnega, varnega, idealnega' otroštva. Otroci, ki so na videz brezskrbni, doživljajo stiske, ki jih okolici prikrivajo. Čeprav otroško delo časovno v življenju otrok ne predstavlja velikega deleža, nekateri otroci veliko delajo. Zato predpostavke, da niso obremenjeni z družinskim delom in imajo dovolj časa za igro, ne moremo povsem potrditi. Vloga otrok in odraslih je pogosto zamenjana in otroci rešujejo težave in opravljajo naloge, ki bi jih morali odrasli. Starši v obdobju po letu 1990 pa si v skladu s pričakovanji prizadevajo tudi za zdrav in vsestranski razvoj svojih otrok.

Tako v prvem obdobju kot v drugem sta od obravnavanih besedil, dve ustvarili avtorici, enega pa avtor. V obeh obdobjih je v delih avtorjev moška vloga v družini bolj poudarjena kot v delih avtoric. Predvsem kot očetje so moški avtorjev bolj odgovorni in skrbni do svojih otrok, moški avtoric pa so, predvsem v obdobju po letu 1990, neodgovorni in pogosto v družini odsotni. V prikazu žensk in njihove družinske vloge ni opaznejših razlik med avtorji in avtoricami. Ženske so povsod, kjer je njihova vloga prikazana, zaposlene, skrbijo za otroke in gospodinjska dela. Izjema je le Polonca Kovač, ki bolj kot drugi avtorji in avtorice poudari obremenjenost ženske s skrbjo za otroke in z družinskim delom in ženski poleg tega še nalaga občutek krivde, kadar sama ne zmore za vse poskrbeti.

Ob koncu lahko zapišemo, da sodobna mladinska književnost prikazuje aktualno podobo sodobnega časa in se odziva na probleme, ki v njem nastajajo. Z analizo izbranih del smo deloma potrdili predpostavko, da se je v dveh obravnavanih obdobjih v mladinski književnosti prikaz podobe družine spremenil v smeri značilnosti in trendov, ki jih na področju družinskega življenja s pomočjo empiričnih raziskav ugotavljamo v družbeni realnosti. Oblike družin in načinov družinskega življenja ter prav tako vloge odraslih članov družine ter delitev dela med njimi sledi realnim družbenim spremembam. Skrb odraslih za otroke pa v teh delih ni tako intenzivno predstavljena, kot bi lahko pričakovali glede na ugotovitve sociologov, ki so se ukvarjali s skrbjo odraslih za otroke v družbeni realnosti.

5 VIRI IN LITERATURA:

Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (2006). Popolnoma normalni kaos ljubezni. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Blažić, M. M. (2004/2005). Uvod v mladinsko književnost. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.

Blažić, M. M. (2006). Mladinska književnost kot predmet literarne vede in v izobraževanju. V: Krakar Vogel, B. (ur.), Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine metode, (Obdobja. Metode in zvrsti; 25). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, str. 9–13.

Blažić, M. M. (2007). Podoba otroka in otroštva v slovenski (mladinski) književnosti. V: Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, str. 86–93.

Blažić, M. M. (2008). Mladinska književnost v literarni vedi in v izobraževanju. V: Krakar Vogel, B. (ur.), Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine metode, (Obdobja. Metode in zvrsti; 25). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, str. 177–187.

Brajša, P. (1987). Očetje, kje ste?: Mit in resnica o materinstvu. Ljubljana: Delavska enotnost.

Cerkovnik, M. (1967). Ena na visokih petah. V: Devet sončnih dni. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 36–42.

Cerkovnik, M. (1973). Pravljica na visokih petah. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kobe, M. (1982). Fantastična pripoved. V: Otrok in knjiga 1982, št. 16, str. 5–18.

Kobe, M. (1984). Fantastična pripoved. V: Otrok in knjiga 1984, št. 20, str. 5–11.

Kobe, M. (1987). Pogledi na mladinsko književnost. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kobe, M. (1999). Sodobna pravljica. V: Otrok in knjiga 1999, št. 47, str. 5–11.

Kovač, P. (1999). Kaja in njena družina. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kuhar, M., Rener, T., Švab, A. (2006). Družina in njene nove podobe. V: S. Javornik, J., Socialni razgledi 2006. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, str. 72–85.

Pečjak, V. (2003). Drejček in trije Marsovčki. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Peroci, E. (2008). Moj dežnik je lahko balon. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Pregl, S. (2003). Zvezda s čepico. Ljubljana: Mladika.

Puhar, A. (2004). Prvotno besedilo življenja: oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju. Ljubljana: Studia humanitatis.

Rener, T. (2006). Težave s pojmom družine. V: Rener T., Sedmak, M. Švab A., Urek M., Družine in družinsko življenje v Sloveniji. Koper: Annales, str. 13–26.

Rener, T., Švab, A., Žakelj, T., Humer, Ž. (2005). Perspektive novega očetovstva v Sloveniji: vpliv mehanizma očetovskega dopusta na aktivno očetovanje. Zaključno poročilo. Ljubljana: Urad RS za enake možnosti, Fakulteta za družbene vede, Center za socialno psihologijo.

Šturm, M. (2006). O deklici, ki ni mogla zaspati. Ljubljana: Družina.

Švab, A. (2001). Družina: od modernosti k postmodernosti. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Ule, M. (2003). Spremenjena razmerja zasebnosti in družinskega življenja. V: Ule, M., Kuhar, M., Mladina, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, str. 49–62.

Ule, M., Rener, T., Žakelj, T., Kuhar, M., Hlebec, V. (2003). Tipi družin in socialne mreže: raziskovalna naloga/končno poročilo. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve RS.

Vogrinc, J. (2008). Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Zavrl, N. (1999). Očetovanje in otroštvo. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Uvod v mladinsko književnost. (2009). Dostopno na:

http://sl.wikibooks.org/wiki/Uvod_v_mladinsko_književnost Pridobljeno 2. 2. 2009.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo Podoba družine in družinskega življenja v sodobni slovenski mladinski književnosti v celoti moje avtorsko delo.

Marta Kovačič